

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky

Diplomová práce

PRÁCE S ŽIVOTNÍMI PŘÍBĚHY BEZDOMOVCŮ

Vedoucí práce: doc. Michal Opatrný, Dr. theol.

Autor práce: Bc. Eliška Kašparová

Studijní obor: Etika v sociální práci

Ročník: 3.

2015

Prohlášení o samostatném zpracování práce a souhlas se zveřejněním práce

Diplomová práce v nezkrácené podobě.

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum

Podpis studenta

Poděkování

Ráda bych poděkovala doc. Michalovi Opatrnému, Dr. theol. za odborné vedení, rady a trpělivost při zpracování této diplomové práce. Zároveň děkuji svým respondentům za jejich ochotu se mnou spolupracovat, otevřenost, názory a fakta, která mi poskytli.

Obsah

Obsah	1
Úvod.....	2
1 Vymezení problematiky bezdomovectví	4
1.1 Obrazy bezdomovců	7
1.1.1. Náhled respondentů na svou přítomnost mezi ostatními lidmi.....	7
1.1.2 Náhled veřejnosti na bezdomovce	8
1.1.3 Shrnutí.....	9
1.2 Strategie života na ulici.....	10
1.2.1 Způsob obživy.....	10
1.2.2 Přespávání	11
1.2.3 Volný čas na ulici.....	12
1.3 Role azylových domů	13
2. Sociální práce s bezdomovci.....	18
2.1 Sociální práce.....	18
2.2 Sociální služby	19
3 Práce s životním příběhem.....	22
3.1 Práce s životním příběhem podle Elizabeth Kübler-Rossově.....	22
3.2 Práce s životním příběhem podle Miloše Votoupala	25
3.3 Práce s životním příběhem podle Vágnerové, Csémyho a Marka	28
4 Výzkumná část.....	31
4.1 Metodologie	31
4.1.1 Cíl výzkumného šetření	31
4.1.2 Technika výzkumného šetření	31
4.1.3 Výběr respondentů a jejich charakteristika.....	32
4.1.4 Role tazatele.....	35
4.1.5 Analytická část.....	35
4.1.6 Kritický pohled na zrealizované rozhovory	36
5 Životní příběhy jednotlivých respondentů	38
5.1. Příběh pana L.	39
5.2 Příběh pana A.	43
5.3 Příběh paní V.	45
5.4 Příběh pana M.	47
5.5 Příběh pana D.....	50
5.6. Změny v životě bezdomovců	52
5.7 Náhled bezdomovců na budoucnost a přátelství.....	56
6 Bezdomovectví a otázka odpovědnosti.....	58
6.1 Teorie odpovědnosti.....	58
6.2 Respondenti a jejich odpovědnost	60
6.3 Zamyšlení na závěr	63
7 Interpretace výzkumného šetření	65
8 Reflexe fenoménu práce s životním příběhem.....	68
Závěr	71
Seznam použité literatury	73
Přílohy.....	75
Abstrakt.....	76

Úvod

Tato diplomová práce se zabývá životními příběhy bezdomovců. Bude reflektován fenomén práce s životními příběhy bezdomovců a zanalyzovány jednotlivé životní příběhy a jejich změny po čase.

Jako prvotní podnět k tomuto tématu byl osobní dojem, že bezdomovectví, jako fenomén současné doby, si zaslouží pozornost a životní příběhy bezdomovců by mohli být zajímavé a také přínosné pro pochopení toho, proč se někdo stane bezdomovcem. Dále bude také přínosné zjistit, zda se v životech lidí bez domova, ještě vůbec mohou odehrát nějaké změny. Většina z nás si myslí, že tito lidé se už nezmění, a že jim život na ulici vyhovuje a jsou na něj již adaptovaní. Proto by mohlo být důležité tyto změny zanalyzovat, a tím pádem zjistit, zda se bezdomovci ve svém životě posunuli nějakým směrem.

Cíl mé diplomové práce je reflektovat fenomén práce s životními příběhy u bezdomovců, proto se budu zabývat i problematikou práce s životním příběhem obecně.

Ve své práci se chci zabývat různými životními obdobími v životě bezdomovců. Životní příběhy bych chtěla sledovat už od dětství, které může být v některých případech problematické, jindy zase zcela normální. Dále bych chtěla sledovat, jak se život u jednotlivých respondentů odehrával, a tím se vyprofilují důležitá životní období, které zcela jistě zahrnují rodinu, školu, práci a životní zlom, kdy se jejich život změnil a stali se bezdomovci, ať už vlivem nějaké události či vlastního rozhodnutí.

Důležitou součástí mé práce bude dále popis změn v životě bezdomovců po určitém čase. Toto časové období bylo pět měsíců od prvního rozhovoru s respondenty. Poté jsem se snažila všechny respondenty znovu zkontaktovat a zjistit, zda v jejich životech nastaly nějaké změny, potažmo jaké. Podařilo se úspěšně navázat kontakt se třemi z pěti respondentů prostřednictvím spolupráce s azylovými domy.

Součástí mé práce bude také zohlednění role azylových domů v životě bezdomovců, kde budu využívat poznatky z rozhovorů a na závěr budu reflektovat celý problém z pohledu etiky odpovědnosti.

Výzkumné šetření budu realizovat v Azylovém domě sv. Pavla v Českých Budějovicích a v jednom azylovém domě pro matky s dětmi, který kvůli utajení jedné klientky nemohu jmenovat.

Poslední část mé práce bude tvořit závěr, seznam literatury a abstrakt. Moje práce bude přínosná pro pochopení problematiky bezdomovectví, práce s životními příběhy a přinese vhled do jednotlivých životních příběhů několika lidí, kteří určitou část svého

života strávili na ulici a museli se potýkat se všemi obtížemi tohoto života. Hlavní zdroje, ze kterých jsem čerpala, tvoří literatura od manželů Hradeckých kniha *Bezdomovství - extrémní vyloučení* dále Marek, Strnad, Hotovcová – *Bezdomovectví v kontextu ambulantních sociálních služeb*, Vágnerová, Csémy, Marek a jejich kniha *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. Nemohu opomenout ani přínos knih *Etika odpovědnosti* od Jonase a *Šťěstí a vůle k dobru* od Spaemanna.

1 Vymezení problematiky bezdomovectví

V této kapitole se pokusím vymezit základní problematiku bezdomovectví jako fenoménu v současné době. Objasním základní termíny související s bezdomovectvím, dále popíši postoje veřejnosti k bezdomovcům a to, jak vnímají bezdomovci reakce ostatních lidí na svou přítomnost. Dále budu rozebírat roli azylových domů v životech lidí bez domova a jejich strategie života na ulici.

V dnešním pojetí bezdomovectví je také důležité rozlišení různých forem bezdomovectví.

Nejčastěji se bezdomovectví rozlišuje na:

- Zjevné
- Skryté
- Potencionální.

Tato typologie vznikla jako výsledek vztahu bezdomovců k veřejnému prostoru, ve kterém se ukazují viditelné znaky bezdomovectví. Zjevní bezdomovci jsou osoby žijící na ulicích, na nádražích, patří sem ti, kteří vyhledávají ubytování v noclehárnách, azylových domech, v noclehárnách připravených městy nebo charitativními organizacemi. Tvoří však pouze část obyvatel bez trvalého bydliště. Skrytí bezdomovci jsou ti lidé bez přístřeší, kteří se z nějakého důvodu neobrací na veřejné nebo charitativní služby. Počet těchto osob může být značný. Skrytí bezdomovci tvoří část populace bez trvalého bydliště, putující, často měnící svá dočasná útočiště. Tento způsob života přináší potíže zdravotní, potíže s policií, s úřady. Skupinu potencionálních bezdomovců tvoří osoby, jejichž potřeby jsou úřadům buď známé, nebo známé jen částečně. Žijí v různých životně těžkých podmínkách, denních rodinných problémech, v potížích osobního charakteru, v potížích udržet si byt a v riziku jej ztratit. Do této skupiny patří i ti, kteří čekají na propuštění z vězení, různých ústavů, na opuštění dětského domova, dále i ti, kteří tvoří velkou skupinu migrační a exilní (Hradecký, Hradecká 1996: 36-41.).

Jiní autoři popisují tuto typologii bezdomovců trochu odlišným způsobem. Podle publikace Marka, Strnada a Hotovcové, kteří k tomuto pojetí využívají definici od Hartla jsou zjevní bezdomovci ti, kteří z pohledu veřejnosti vypadají jako bezdomovci a nemají jinou možnost než přebývat ve veřejném prostoru. Veřejnost je za bezdomovce považuje a oni sami nezastírají nebo nejsou schopni zastírat své bezdomovectví. Skrytí bezdomovci jsou ti, kteří nemají stálé bydlení, ale zároveň místo přežívání na ulici volí jinou strategii. Často mají kde přespávat, ale po právní stránce jsou bezdomovci,

protože nepřespávají v oficiálním bydlení, jejich způsob života je takový, že se uchylují do ubytoven, nocleháren nebo také ke známým. Posledním typem jsou potencionální bezdomovci, ti prozatím někde bydlí, ale hrozí jim brzká ztráta bydlení a stálé bydlení je pro ně v nedohlednu, proto je pro ně riziko bezdomovectví aktuální. Tito bezdomovci nemají znaky bezdomovectví a nejsou součástí veřejného prostoru (Marek, Strnad, Hotovcová 2012: 14).

Nyní uvedu některé z definic bezdomovectví a poukážu na rozdílnosti mezi nimi a na to, jak pojmají různí autoři definici bezdomovectví. Obecně lze říci, že bezdomovce většina lidí vnímá jako člověka, který nemá domov, žije na ulici, žebrá nebo krade a nemá co na práci. Často toto pojetí ale nestačí a je velmi omezené.

Podle publikace Vágnerové, Csémyho a Marka se bezdomovectví dá pojmut jako syndrom komplexního sociálního selhání a to se projevuje v neschopnosti akceptovat a zvládat běžné společenské požadavky. Spojuje se s mnoha dalšími problémy. (Vágnerová, Csémy, Marek 2013: 9.)

Oproti předchozí definici existují názory, které v souvislosti s bezdomovectvím určité sociální skupiny nemusí být nutně sociálním selháním, ale bezdomovectví může mít kulturní a historické souvislosti. Jde zde o to, že si lidé tento způsob života volí dobrovolně a hlásí se k tradicím svého národa. Jedná o skupiny romského etnika, původní indiánské obyvatelstvo či australské Aborigince. (Marek, Strnad, Hotovcová 2012: 12.)

Zde jsou dvě rozdílné definice či koncepce bezdomovectví, kdy tento fenomén pojmají autoři různým způsobem. Někteří autoři vidí bezdomovectví jako syndrom sociálního selhání, jiní toto pojetí odmítají a přiklání se spíše k dobrovolnému způsobu života. Tyto dvě definice vyjadřují dva krajní póly, mezi kterými se nachází různá pojetí bezdomovectví.

Nyní pro srovnání uvedu definici bezdomovectví od Hradeckého. Ten se zabývá otázkou jak vlastně nazvat ty, kteří jsou vyřazenými bytostmi, všude nechtění, vyloučení a zranění, pohybující se sem a tam, připomínajícími tkalcovský člunek, který se pohybuje mezi ulicí, nádražím a ubytovnou, útekem a zadržením. Hradecký jednoznačně žádnou jasnou definici nevymezuje a zabývá se otázkou jak najít adekvátní termín, který může vystihnout tento ping-pong, posílaný z jednoho koutu nádraží do jiného, z jednoho veřejného prostranství do druhého, z jedné humanitní organizace do jiné. Vidí každou definici ve svém obsahu vlastně jako vágní a posunovatelnou. Výrok, že bezdomovec je ten, kdo ztratil nebo odešel ze svého domova, opustil svůj byt nebo

ubytování, kdo často nedokáže řešit svou komplikovanou situaci či problémy a hledá nebo přijímá pomoc od sociálních pracovníků, města, dobrovolných organizací, je podle Hradeckého, nepřesný a nedostatečný. Definice je proto riskantní, protože:

- a) vyloučí někoho, kde je jakkoli marginální
- b) zahrne všechny služby na sociálním poli (Hradecký 1996: 35-36).

Hradecký proto o definici bezdomovectví říká následující: „*Bezdomovství není vymezeno jednou jedinou správnou definicí a neexistuje ani žádné konkrétní vyčíslení tohoto fenoménu, které by bylo přesným vyjádřením skutečnosti. Obtížnost stanovení definice bezdomovství se odráží ve schopnosti vládních orgánů přiměřeně na bezdomovství reagovat*“ (Hradecký 2007:10).

V USA je naopak bezdomovectví definováno velmi přesně a to následujícím způsobem: „*Bezdomovec je definován jako jedinec postrádající stálé, standardní a adekvátní bydlení na noc, nebo osoba, která přebývá v úkrytu, charitativním či jiném přechodném zařízení nebo v místě, které není běžně určeno pro přespávání jako ulice, auta, kina, opuštěné budovy atd. ... Ministerstvo bydlení a urbánního rozvoje Spojených států zařazuje do definice také osoby, které nemají kam jít, jsou bez prostředků k získání bydlení a jsou minimálně týden vypovězeni z institucí (např. nemocnice), nebo utíkají před domácím násilím*“ (www.definitions.uslegal.com).

Jiný náhled na to, co je to vlastně bezdomovectví nabízí také Prinz v knize Praktická teologie pro sociální pracovníky. Zdůrazňuje zde, že je třeba rozpoznat a odstranit mýty. To jak lidé vnímají bezdomovectví má omezené prameny a často toto vnímání bývá ovlivňováno médii a osobními zkušenostmi. Zde ale dochází k dezinterpretacím, kdy běžná zkušenost vychází z prostředí „somráků“ a bezdomovců na veřejných prostranstvích. Informace o této skupině, která jistě nereprezentuje celý fenomén, pak určuje celkové mínění o této skupině. Prinz proto uvádí základní faktory, které se na fenoménu bezdomovectví podílejí. Je to především rodina, práce a finanční situace a zdraví. Co se týká prvního faktoru – rodiny, tak lidé, kteří se ocitají na ulici, mají problém v rovině základních sociálních vztahů - v rodině. V takovýchto rodinách jsou často nezdravé závislosti a psychopatologie, proto může být situace v rodině natolik neúnosná, že rodina dysfunkčního člena vyloučí. Problémy těchto rodin jsou často alkoholismus, gamblerství, domácí násilí, sexuální zneužívání, psychické onemocnění, neúplnost rodiny a patologické vztahy.

Jako druhý faktor určuje Prinz práci a finanční situaci. Zde autor uvádí, že nezaměstnanost způsobuje škody na psychickém stavu člověka, na jeho zvycích a činí

ho apatickým a neadaptibilním. Když se ztráta zaměstnání spojí ještě se ztrátou domova, je to další destruktivní prvek snižující šanci návratu do společnosti. Dalším problémem zde jsou i špatné pracovní podmínky, práce „na černo“, nevyplacené mzdy a porušování zákoníku práce. Jsou zde problémy se zadlužením a nízkými příjmy.

Posledním vyznaným faktorem je zdraví. Zde mohou být zdravotní potíže příčinou bezdomovectví, vedou také ke ztrátě zaměstnání, především u lidí s nižším vzděláním. Někdy mohou být zdravotní komplikace základní příčinou života na ulici např. u osob s psychickými potížemi. Život na ulici přináší řadu omezení jak stravovacích, hygienických, v přístupu ke zdravotní péči apod. Dopady na zdravotní stav mohou být závažné (Prinz in Martínek a kol. 2008: 111- 112).

V této kapitole jsem se snažila seznámit se základním vymezením bezdomovectví, uvedla jsem zde různé definice bezdomovectví, kde každý z autorů pojímá tento fenomén odlišným způsobem. Také jsem objasnila dělení bezdomovectví.

1.1 Obrazy bezdomovců

Je také užitečné a přínosné věnovat se obrazům bezdomovců, tedy tomu jak působí na lidi, kteří jsou s nimi v běžném každodenním kontaktu, kteří je potkávají na ulici. Budu zde popisovat náhledy samotných bezdomovců na to, jak je vnímá společnost a co zažívají v běžné každodenní interakci s lidmi. Bezdomovci patří mezi skupinu, kterou lidé často odsuzují a vytváří si na ní náhled typického povaleče a opilce, který obtěžuje lidi na nádraží. To je ovšem zcela zkreslující pojetí a nevztahuje se na všechny členy skupiny bezdomovců. Pokusím se vytvořit jakýsi obraz, kterým vnímají bezdomovci své působení na veřejnost a porovnáám s tím, jak veřejnost sama hodnotí přítomnost bezdomovců ve svém okolí.

1.1.1. Náhled respondentů na svou přítomnost mezi ostatními lidmi

Nyní uvedu zkušenost mého respondenta pana D., jak na něj reagovali lidé, když ho potkávali na ulici. *„Jo, takže jestli mám mluvit ze svých vlastních zkušeností, tak my sme byli s manželkou minulej rok na zimu venku, leželi sme jak máš nádraží jak máš ty plechy, jak jdeš u Dobrodniho, tak přišel k nám chlap: hodně zdravička, štěstíčka, tady máte 80 korun, mladý přišli, dejte si pivko, chcete něco k jídlu nebo tohleto. Hodně lidí jako jo, normálně se zachovalo. Ale většinou co slyšíš: Bezdomovec nebo tohleto? Ale jiný si to neuvědomujou, že taky můžou takhle skončit jako“* (pan D.). Reakce na bezdomovce mohou být, jak je vidět na této citaci, i velmi pozitivní. Ne všichni lidé tedy vidí bezdomovce jako někoho, komu je třeba se nejlépe vyhybat. Jak ale následně pan D dodává, většina lidí reaguje na jeho přítomnost negativně.

O svých zkušenostech s reakcemi lidí na svou přítomnost, vyprávěl také pan M. „*Já třeba když jdu do krámu no nějakýho velkýho ne, tak už vidim, že po mě jdou ty hlídači tam, to jak mám vizáž normálně bezdomovce. jo, že prostě sem hlídanej, i když tam já krást nepudu, du si tam koupit aspoň 5 rohlíků, ale no ne to člověk cejtí*“ (pan M.). Zde vidíme také negativní reakce na přítomnost bezdomovce v obchodě. Určitě není celá tato situace pro kohokoli příjemná a celá také může vyvolat nežádoucí zájem od okolí. Tím pádem jsou ostatní lidé v obchodě jistým způsobem upozornění na přítomnost bezdomovce a mohou se chovat jinak než běžně. Je ale pochopitelná i pozice ochranky, kdy si asi musí dávat na bezdomovce pozor, protože se určitě také stává, že tito lidé v obchodě mohou krást.

Zajímavé je někdy také to, jak reagují samotní bezdomovci na to, když jim někdo nabídne určitou pomoc. Jak uvedl pan D.: „*A nevážil si toho, nebo další reakce byla, že přišel chlap a jednomu Gejšovi dal 10 rohlíků a on říká a kde mám k tomu maso?*“ (pan D.). Zde pan D. ukazuje, jak i pozitivní reakce někteří bezdomovci nedokáží ocenit a ještě si stěžují, že by chtěli více či jinou pomoc.

Bezdomovci popisují různé reakce na svou přítomnost mezi lidmi. Tyto reakce mohou být jak kladné, tak záporné, ale podle tvrzení většiny respondentů se častěji setkávají s těmi zápornými.

1.1.2 Náhled veřejnosti na bezdomovce

V této podkapitole budu vycházet z literatury, kdy chci stručně popsat otázku: Jak bezdomovce vnímá veřejnost a jaké si veřejnost vytváří nálepky na tuto skupinu lidí?

„*Lze předpokládat, že nutnou podmínkou sociálního života je, že všichni jeho účastníci sdílejí jednotný soubor normativních očekávání, přičemž normy jsou zachovávány částečně díky svému zakotvení. Při porušení pravidla zapracují ozdravná opatření. Škodlivá činnost je ukončena a škoda napravena, nehledě na to, zda tak učiní kontrolní orgány, či sám viník*“ (Goffman 2003: 146). Bezdomovci zde zastávají specifickou sociální pozici a mají také své specifické vlastnosti a způsoby chování, které je odlišují od ostatních a vymykají se normám daných ve společnosti. Jejich pozice je pro ostatní obyvatele většinou negativního rázu. Jak jsme viděli na vyprávění pana D., tak se takoví lidé ještě naštěstí také najdou: Přesto jejich postavení je vnímáno jako jedno z nejnižších na sociálním žebříčku, což určuje jejich status „sociálních živlů“, což má vliv na psychiku těchto lidí.

„*Stigmatizovaný- přinejmenším je-li stigmatizován „viditelně“- bude mít tedy podle mého zvláštní důvody cítit, že smíšené sociální situace vedou k úzkostným*

nezakotveným interakcím. Je-li to ale tak, lze se pak právem domnívat, že i pro nás normální budou tyto situace poněkud problematické“ (Goffman 2003: 28). Toto mi přijde příhodné pro situaci, kterou popsal pan M., kdy je viditelně stigmatizován v situaci, kdy ho v obchodě pronásleduje ochranka. Toto jednání dává panu M. hned nálepkou potencionálního zloděje a všichni se tak na něj také dívají. Je proto zřejmé, že se v této situaci pan M. necítí příjemně.

„Postoje společnosti k bezdomovectví jsou různé, pohybují se na škále, kde jedním extrémem je kritický soucit a druhým pohrdání, nenávisť. Málokdy je však přístup laické veřejnosti k této problematice věcný a racionální, bývá silně ovlivněn emocemi a zkušenostmi z chování jednotlivců z řad bezdomovců“ (Průdková, Novotný 2008: 25). Toto tvrzení potvrzují i respondenti, jak vyplývá z předchozí podkapitoly, jednání lidí v reakci na bezdomovce často racionální není a setkáváme se jak s odporem, tak i se soucitem.

Podle Hradeckého a Hradecké veřejné mínění vidí bezdomovce značně negativně, vidí je jako „smečku“ špinavých pobudů, štítících se práce, nebezpečných asociálů a bezcitných obejdů (Hradecký, Hradecká 1999:57).

1.1.3 Shrnutí

Nyní bych se pokusila srovnat obě předchozí podkapitoly, tedy vlastní obraz bezdomovců a obraz, který si na bezdomovce vytváří veřejnost.

V literatuře se setkáváme s tím, že bezdomovci tvoří na veřejnost spíše negativní obraz, bývají často popisováni jako ti, kdo se povalují na nádraží a lidí se jim většinou snaží vyhnout. Z vyprávění samotných bezdomovců však vidíme, že i když se tito lidé skutečně někdy potulují na nádraží, tak lidé k nim přijdou a dají jim třeba jídlo a popřejí štěstí. Je ale také pravdou, že takto reagujících lidí je velmi málo a v populaci je to spíše menšina. Na druhou stranu je také zřejmé, že někteří bezdomovci si této jakési pomoci neváží a chtěli by ještě více, kdy neocení gesto samotné. Toto pak přispívá k negativnímu postoji a k názoru, že tito lidé si pomoci stejně neváží, tudíž bychom se jim měli spíše vyhnout než, jim dát třeba potraviny.

Bezdomovci sami hodnotí své působení na veřejnost spíše negativně, což odpovídá i tomu, co uvádí literatura o mínění veřejnosti o názoru, který se týká bezdomovců. Zároveň ale i někteří autoři popisují emotivní a soucitné jednání lidí v konfrontaci s bezdomovci a toto samotní respondenti také potvrzují.

Když bych tyto dva póly, které tvoří celkový obraz bezdomovců, měla porovnat, tak se většinou více či méně shodují. Převažující názor jak z literatury, tak i z tvrzení

respondentů na bezdomovce bývá spíše negativní a reakce bývají obvykle negativní nebo ignorující přítomnost těchto lidí.

Průdková a Novotný uvádí, že postoj společnosti k bezdomovcům je spíše negativní, jako bývá ke všemu, co se vymyká jejich zkušenosti, jejímu chápán. (Průdková, Novotný 2008: 26).

1.2 Strategie života na ulici

Tato podkapitola se bude zabývat různými strategiemi jak trávit svůj čas na ulici. Bude vycházet hlavně z provedených rozhovorů a také bude zahrnovat různé způsoby trávení času na ulici, o kterých mluvili moji respondenti, a které jsou na ulici zcela běžné, a u této specifické subkultury, normální.

1.2.1 Způsob obživy

Podle Krause a Hroncové a kol. se bezdomovci také liší podle způsobu obživy. Podle autorů se na ulici můžeme setkat jak s klasickými žebráky, tak i s těmi, kteří vybírají popelnice nebo prodávají to, co nasbírají (plodiny, suroviny). Existují i takoví bezdomovci, kteří často nelegálně brigádně pracují a také jsou mezi nimi i ti, kteří jsou zaměstnaní (Kraus, Hroncová a kol 2007: 270). Tímto autoři popisují některé aktivity, kterým se lidé bez domova věnují a často jimi naplňují svůj den. Vidíme v jejich náplni dne typické činnosti, o kterých si myslíme, že se jimi bezdomovci vyznačují. Toto však není výčet všech aktivit, které bezdomovci na ulici dělají.

Tento způsob obživy potvrzuje i Průdková a Novotný, kteří stejně jako Kraus a Hroncová uvádí, že častým zdrojem obživy bezdomovců je žebrání, drobné krádeže potravin, přehrabování se v kontejnerech či popelnicích, v některých případech také odvázejí sběrné suroviny do sběru, prodávají časopis Nový prostor nebo příležitostně pracují. Někteří lidé bez domova mají řádný pracovní poměr nebo pracují alespoň příležitostně, ale zde se jedná spíše o výjimky (Průdková, Novotný 2008: 22). Zde můžeme vidět, že co se týká shánění obživy tak jsou bezdomovci často velmi vynalézaví a snaživí.

Pro potvrzení výše uvedených tvrzení autorů, uvedu výrok pana L.který se zmiňuje o žebrání, které je častou náplní dne bezdomovců a také jejich občasnou obživou. *„Já třeba nechodím po lidech a nežebřám, to nedělám, to sem nikdy nedělal a dělat to nebudu, za prvý to neumím a za druhý sou lidi který to potřebujou, jsou potřebnější než já. A že bych měl radost z toho, to ne, no to je fakt no ale jako dá se to“* (pan L.).

Další častou strategií života na ulici je vybírání popelnic a žebrání. S tím má své zkušenosti i pan M. „*Popelnice většinou taky, sem v popelnících. No. Když něco tohle vysomruju tak, abych měl na víno*“ (pan M.).

1.2.2 Přespávání

Další problematika života na ulici se týká přespávání. Je otázkou, kde většina bezdomovců přespává. Často si představíme, že spí pod mostem, ale jak zmiňuje následující výrok, míst kde se dá přespat je mnohem více: „*Kde lidé přespávají v nočních klubech, v nonstop podnicích, v nočních tramvajích, v opuštěných vagónech, opuštěných budovách, na zastávkách, pod mosty, na navigaci, v přírodě pod různými převisy, v křoví, v provizorních přístřešcích, na lavičkách v parku, ve sklepech a na půdách, v teplovodních kanálech, na veřejných záchodcích*“ (Hradecký 2005: 13).

Nyní uvedu tvrzení od pana Hradeckého z internetového článku, kde se zabývá celou problematikou bezdomovectví: „*Nejsou-li bezplatné záchody a do restaurací je nechtějí pustit, svou potřebu vykonají tam, kde právě jsou. Nenajdou-li jídlo v popelnici, ani nejdou-li do denního centra, zůstanou hladoví nebo něco ukradnou. Vyspí se tam, kde je to možné – na lavičce, pod mostem nebo třeba v paneláku na chodbě či ve sklepech. Jejich chování není nic jiného než to, co se nazývá strategie přežití, a je za hranou srozumitelné únosnosti. Někdy jejich jednání sice může být kriminální, ale až na drobné krádeže z hladu nejsou vážného zločinu schopní*“ (Hradecký 2013).

Jiní autoři se o problému bydlení nebo přespávání na ulici vyjadřují následovně: Kultura bydlení je u bezdomovců na bídné úrovni. Někteří bezdomovci často přespávají v neuvěřitelném nepořádku, ve špíně, prachu, bahně, uprostřed odpadků, rozkládajících se zbytků potravin a vlastních výkalů, se psy a jinými zvířaty. Jiní spí pod mostem, kde dbaní na určitý pořádek, mají zde provizorní postele, spacáky a deky přes den větrají, vaří si na ohništi a uklízejí odpadky. V poslední době se můžeme setkat s bezdomovci, kteří stanují v blízkosti velkých nákupních center, kde mají možnost v kontejnerech nalézt velké množství požitelných potravin (Průdková, Novotný 2008: 23) Zde je zřejmé, že záleží na člověku, jak tento problém vyřeší a jak se k tomu postaví, zda přespává ve špíně či si udržuje alespoň nějaký standard.

V současné době je často využívanou možností přespávání ve squatu. Squat je časté místo pobytu, typický většinou pro mladé lidi, kteří v něm žijí s partou. Je to možná lepší než přespávání na ulici. „*Jako squat obvykle slouží opuštěná, více či méně zdevastovaná budova, kterou bezdomovci neoprávněně obsadí a začnou ji užívat. Také*

v tomto případě jde o pouhé provizorium, i když často déleodobějšího charakteru“ (Vágnerová, Csémy, Marek 2013: 91).

Nyní přejdu ke zkušenostem svých respondentů, jak žít na ulici. Nejprve mluví pan A. o tom, jak a kde přespával nebo kde většinou pobýval. „*Já jsem, no na ubytovnách a potom sme squateřili všichni. No ne jakoby opuštěnej barák třeba, nebo tam kde bylo teplo, tak jsme si tam zalezli a většinou jsem se jakože z toho nějak vyhrabal no. A nikdy jsem si od nikoho nenechal pomoci, každej tomu říká mužská ješitnost*“ (pan A.).

Dále mluví pan L. o tom, kde většinou přebývá. „*No většinou no to je různý že jo pod náskou střechou nebo křoví něco prostě co vás co by vás krylo, rok od roku, jenomže tady v Budějovicích je těžko kam. Začátky to sou těžký noci a teď už nádraží samozřejmě to zamykaj jo prostě. No ale zatím chodim tam kam přijdu. Tak sem začal venku a chodim do kostela pomalu pravidelně protože, já se modlim za všechny, za mamku, za holku za kluka i za vás se pomodlim, teď zase abych byl zdravěj*“ (pan L.). Zde pan L. odpovídá na otázku, kde většinou přebývá, když je špatné počasí.

1.2.3 Volný čas na ulici

Další téma, které vyvstává z problematiky života na ulici je trávení volného času. Většina z nás si asi nedovede představit, co lze celý den dělat na ulici a jak se nějak zabavit. Zde se pokusím popsat, co lidé na ulici vlastně dělají a jak tráví tento čas. Průdková a Novotný uvádí, že je třeba si nejprve uvědomit, že převážná část bezdomovců má veškerý čas volný. Den mohou vyplňovat popíjením levného alkoholu, kouřením cigaret ubalených z nedopalků cigaret, které sebrali u odpadkových košů. Někteří také pravidelně nebo alespoň občas navštěvují sociální zařízení jim určená. Volnočasových aktivit, které jsou určeny pro bezdomovce, se tito lidé příliš neúčastní hlavně, pokud není nabízeno občerstvení. Mladí bezdomovci se občas účastní jednorázových sportovních aktivit (Průdková, Novotný 2008: 23-24)

K otázce volného času na ulici se vyjádřil také pan A. „*Většinou sme vždycky někde chodili nebo sme byli tady, pak sme šli třeba na Igy na Mercury nebo byli sme v teple a potom jsme šli okolo jedenáctý, dvanáctý na ten squat, prospali sme se, stávali sme na sedmou nebo na osmou a šli jsme zase ven no*“ (pan A.). V partě čas na ulici, kdy není co dělat, ubíhá jistě rychleji, než když je tam člověk sám. Pan A. byl v partě mladých lidí společně se svou přítelkyní. Potloukání se po obchodních centrech je asi v životě lidí bez domova celkem běžnou činností.

O svém životě na ulici a o aktivitách, které se na ulici dají dělat, mluví dále pan M. „*No piju alkohol, už sem byl na léčení tři krát, první byli Dobřany to je 7 let zpátky no a*

ted' minulej rok sem byl ve Lnářích a v Červeným Dvoře a to mám nedokončený, tydlety 2 léčení.“ Toto byla odpověď na otázku, jak to probíhá na ulici. Někdo to řeší pitím alkoholu. Pan M. si už svůj život bez alkoholu asi nedovede představit, alkohol mu pomáhá při trávení svého života na ulici.

Poslední kdo se krátce zmínil o svém způsobu života na ulici, je pan D., který nejprve mluví o požívání alkoholu na ulici. *„To nejde. Co ti jinýho zbývá, když nemáš pořádnou postel, tak se aspoň zahřeješ, někam odpadneš a je to. To je realita. Furt chodit, chodíš a sháníš každou korunu a chlastáš“* (pan D.). Jak uvádí většina respondentů důležité je chodit a někdo i žebrá a shání peníze, pan D. stejně jako pan M. považuje v životě na ulici za důležitý alkohol bez kterého, to podle nich vlastně nejde.

Aktivita na ulici jsou různé. Mezi nejčastější strategie života na ulici a shánění obživy patří žebření, vybírání popelnic někdy i drobné krádeže, které se však u mých respondentů nepotvrdily. Co se týká přespávání, tak lidé často spí přímo na ulici nebo ve squatech nebo využívají služeb azylových domů a to většinou v zimním období. Tímto jsem shrnula strategie života na ulici, a jak moji respondenti tráví svůj den na ulici.

1.3 Role azylových domů

V úvodu této kapitoly je důležité vymezit službu azylových domů, tak jak to uvádí zákon č. 108/2006 Sb. O sociálních službách. *„ (1) Azylové domy poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení.*

(2) Služba podle odstavce 1 obsahuje tyto základní činnosti:

- a) poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy,*
- b) poskytnutí ubytování,*
- c) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí“* (zákon 108/2006 sb. § 57).

V životě lidí bez domova hrají azylové domy důležitou roli. Pomáhají bezdomovcům v naplňování jejich osobních potřeb, poskytují jídlo a přístřeší a také nabízí možnost bydlení a tím lepší podmínky pro odchod z ulice a sociální reintegraci. Azylový dům má své místo v životě každého mého respondenta, protože všichni využívají či využívali jeho služeb a tato organizace jim pomáhá udržovat si alespoň nějaký životní standart, co se týká naplňování běžných potřeb.

„Bezdomovci jsou problémem hlavně velkých měst. Řešení není jen v péči o ně, ale také především podpora jejich snah o sociální reintegraci- o vzdělání, kvalifikaci a rekvalifikaci a o stále zaměstnání“ (Tomeš, 2011 :265). Azylové domy nabízejí péči o bezdomovce a mimo to některé také nabízejí možnost vzdělávání nebo rekvalifikace. Azylové domy podporují snahu bezdomovců o reintegraci, protože nabízí lepší možnost nalezení práce, než by měl člověk přímo z ulice.

Podle Průdkové a Novotného azylové domy poskytují bezdomovcům komplexní péči a to především těm lidem bez domova, kteří mají zájem o reintegraci do společnosti a chtějí usilovat o změnu své nepříznivé sociální situace. Nově přichozí klient uvádí svá osobní data a je následně seznámen s vnitřním řádem azylového domu a jsou mu vysvětleny jeho práva a povinnosti. V dalších dnech zde proběhne anamnesticko-diagnostický pohovor se sociálním pracovníkem a stanoví se individuální plán péče, který je výsledkem dohody klienta a sociálního pracovníka (Průdková, Novotný 2008: 45).

„Je žádoucí (efektivní a funkční), aby všechny služby zacílené na základní potřeby byly poskytovány v jednom místě, nejlépe v rámci nízkoprahových středisek nebo v jejich bezprostřední blízkosti. Většina organizací pracujících s bezdomovci se kloní k této praxi – v rámci svých zařízení provozuje jídelnu, poskytuje přichozím základní hygienické potřeby a zapůjčuje koupelnu/ převlékárnu, umožňuje také klientům výběr čistých šatů z šatníku“ (Schwarzová in Matoušek 2005: 322-323). Tyto služby, které uvádí autorka, poskytuje i dům sv. Pavla, kde jsem měla možnost natáčet rozhovory. Azylové domy poskytují tedy vše, co každý člověk nezbytně potřebuje. Tyto služby také mnoho lidí bez domova využívá.

Další charakteristiky azylových domů jsou ty, že poskytují celodenní ubytování, podmínky pro hygienu, přípravu stravy, praní prádla, sociální poradenství a čerpání ambulantních služeb v rámci denních center, Job klubů apod. V současné době se setkáváme hlavně s azylovými domy pro muže, ženy a matky s dětmi, nicméně je zde i potřeba zřídit azylové domy pro muže, ženy, páry (rodiny), seniory z řad osob bez domova, nemajetné, specifické skupiny osob (duševní poruchy, mentální postižení, závislé na alkoholu či drogách), obětí násilí (se skrytou adresou) (Marek, Strnad, Hotovcová 2012: 145).

Jiní autoři popisují azylové domy jako ty, které poskytují celodenní ubytování většinou po dobu do jednoho roku. Je zde nutné, aby měl klient doklady a stálý příjem, než je do azylového domu umístěn. Klient zde musí dodržovat řadu pravidel a sdílí

pokoj většinou s více lidmi. Sociální pracovník pracuje s klientem na vytváření individuálního plánu (Vágnerová, Csémy, Marek 2013: 311).

Azylové domy tak mají v životech bezdomovců svou nezanedbatelnou roli, je důležité uvést, jak se na toto téma bezdomovci dívají. Jako v předchozích kapitolách začnu příběhem pana L. a jeho zkušenostmi z azylového domu sv. Pavla v Českých Budějovicích. „*Já jsem o tom azyláku slyšel a potkal jsem lidi, ty sem potkal venku a povídaj: No hele, tam sou pořád, tam vařej*“ (pan L.).

Příchod do azylového domu byla pro pana L. zcela nová zkušenost a popisuje ji takto. „*Já povídám, no sem bezdomovec, já povídám, co mám dělat? A on se podíval a říká: čistej, (nesrozumitelné). Vypadáte dobře já vám a on mi povídá. Jo takhle to pak jo, tak když tam pak je, tak si mě pak ani nemusel prohlížet, a tak sem šel na tu polívku a on: ještě něco? Né já povídám, né dobrý. Tak to sem zažil. Říkám dobrý, tak sme si popovídali a to je všechno co bych tak řekl. Já povídám a helejte, a že bych se šel osprchovat, de to? A on říká no samozřejmě jo*“ (pan L.) .

Azylový dům sv. Pavla nabízí kromě potravinové výpomoci také možnosti využití hygienického zařízení, prádelny, sociální poradenství, ošetrovny, charitního šatníku, kulturní místnosti, prodeje časopisu Nový prostor, psychoterapie a kuchyňky, kde si lidé mohou vařit (z letáčku Domu sv. Pavla). Pan L. často chodí na polévku a také využívá hygienické zařízení. První zkušenost s tímto azylovým domem pro něj byla pozitivní.

V azylovém domě pobýval také nějaký čas pan A., který své zkušenosti s azylovým domem vyjadřuje následovně. „*A to máte ten pokoj, nebo je to ta noclehárna?*“ (tazatelka).

„*Pokoj nahoře. Půl roku, asi tak něk v květnu sem sem přišel a kámoška, mladá a kámoš mě sem tahali za mikinu, protože jsem sem nechtěl*“ (pan A.).

„*Pro práci s bezdomovci je důležitá zejména služba terénní programy (§ 69), která definuje streetwork, důležitý pro oslovení osob, které nevyhledávají sociální služby a spí venku*“ (Hradecký, 2006: 8). Zde autor hovoří o zákoně 108/ 2006 Sb. O sociálních službách, konkrétně odstavce 69 zabývající se terénními programy. Službu terénních programů provozuje azylový dům sv. Pavla také, je důležitá hlavně pro včasné poskytování pomoci lidem na ulici. Lidem, kteří třeba neví o možnostech využívání služeb azylového domu nebo mají o azylovém domě nějaké zkreslené představy.

Velké zkušenosti s bydlením v azylovém domě má i paní V., která dnes už jiný život, než v azylových domech, v podstatě nezná. Takto žije už od doby, kdy opustila svého prvního manžela. Proto mají azylové domy v jejím životě významnou roli. „*A*

proto celých pět let už se loudám, co mi skončilo utajení, tak jenom azylové domy. Tak tady je to tak, já si myslím, že se to dělá i v rodinách, že se vstane, děcko musí se umýt, najíst no začne se vařit, když má někdo praní tak začne prát. No jak doma jen je to takový“ (paní V.). Pro paní V. je život v azylovém domě normální, dělá tam všechny činnosti, které matky běžně vykonávají ve svých domovech. Svůj život prožívá v azylovém domě zcela běžně, se všemi každodenními starostmi o děti, úklid, atd.

Odlišnosti mezi azylovými domy pro matky s dětmi a běžnými azylovými domy popisuje také Vacínová. V domovech mají matky společnou pouze společenskou místnost, hernu pro děti, prádelnu a sušárnu. Bydlí v pokoji, který disponuje kuchyňskou linkou, tekoucí vodou a sociálním zařízením (Vacínová 2006: 136).

Takto je to i v azylovém domě pro matky s dětmi, kde nyní přebývá paní V. Má zde vše, co potřebuje a může to využívat. S vybavením azylového domu je paní V zřejmě spokojená.

Služby azylového domu využíval také pan M., který se o svých zkušenostech zmiňuje pouze velmi krátce. „*Tady sem bydlel. No několikrát asi třikrát sem tu bydlel“* (pan M.). Bydlení v azylovém domě může být dobrá šance k zázemí a tím příležitostí k nalezení práce. Je však otázka, jestli to takto vnímají i klienti azylového domu, pro pana M. to tak zjevné nebylo.

V každém azylovém domě musí být nastaveny určitá pravidla. Jedním z nich je také podmínka střízlivosti pro možnost využívat denní centrum. O tom mluví pan D. s panem M.. „*No když nenafoukáš, (myslí v alkohol testeru) tak sem můžeš normálně na 2 hodiny každéj den no“* (pan D.).

„*No když nenafoukám“* (pan M.),

Využívání služeb azylového domu může mít i některé nevýhody, o nich mluví pan D. „*Ne manželku sem poslal na Žerotínovku (AD pro ženy) jo zaplatili sme si to o to nejde, ale já sem sem jenom šel z toho důvodu, že sem měl čtyřicítky horečky v zimě. Jenže zase když sem věděl, že se taky okrádaj vzájemně. Tak sem tady vlítnul tady na tu kulturní místnost a řek sem na rovinu: Jakmile se mi ztratí jeden telefon, zabiju vás všechny tady, pošlu vás do nemocnice, i kdyby mě to mělo stát 50 let. Tak si na mě stěžovali a dali mi tady doživotní distanc, že maj ze mě všichni panickou hrůzu“* (pan D.). Zde vidíme, že v azylových domech dochází i ke krádežím, kdy se okrádají klienti mezi sebou.

Zkušenosti s azylovými domy mají respondenti různé. Jsou tu negativní zkušenosti tak i pozitivní. Bezdomovci jsou ale většinou rádi, že mohou využít služby azylových

domů, že mohou přijít na polévku, osprchovat se, vyprat si či využít jiné služby, které azylové domy nabízejí. Azylové domy mají významnou roli v životě lidí žijících na ulici a těmto lidem pomáhají v naplňování jejich každodenních potřeb.

2. Sociální práce s bezdomovci

2.1 Sociální práce

Pro pochopení problematiky bezdomovectví a řešení tohoto fenoménu současné doby, je důležité rozebrat také to, jak se s bezdomovci pracuje. Sociální práce s bezdomovci má v současné době velký význam. Podle mého názoru jednak pro prospěch celé společnosti, tak i pro jednotlivce.

V oblasti sociální práce s bezdomovci můžeme činnosti rozdělit na preventivní aktivity, služby zaměřené na naplnění základních potřeb a služby zaměřené na reintegraci a soběstačnost. Do preventivních aktivit můžeme zařadit sociální poradenství, jehož cílem je dovést klienty k soběstačnosti tj. pomoci člověku tak aby si dokázal pomoci sám. Mnoho lidí se ocitá na ulici také proto, že nezná svoje práva a povinnosti a je pro ně obtížné jednat s úředníky a vyhovět požadavkům úřadů, neví, na co mají nárok a kde ho uplatit a v kontaktu s úřady jsou nejistí. Sociální pracovníci pomáhají tam, kde jsou úředníci neochotní, podávají nesrozumitelné informace, případně klienta zorientují v dostupných sociálních službách a na žádanou službu jej zapojí. (Schwarzová in Matoušek 2005: 320)

Podle Prinze je těžiště problémem bezdomovectví v oblasti psychosociální. Tvrdí, že pro sociální práci s bezdomovci jsou důležité následující zásady:

- Každého člověka v nouzi je nutné brát vážně a zároveň žádat dostupné ověření potřebných informací.
- Respektovat jedinečnost a rozvíjet vztah.
- Pomáhají předem daná jasná pravidla, která brání zneužití pracovníka i instituce.

Sociální činnosti s bezdomovci, jak se zmiňuje Prinz dále, se věnují často různé církevní instituce. Velké množství organizací zabývajících se bezdomovci má křesťanské pozadí a stát v této oblasti téměř žádné služby neposkytuje. Církevní subjekty můžeme najít téměř ve všech službách (azylové domy, denní centra, noclehárny i terénní programy). Můžeme se setkat jak se standardními registrovanými službami, tak i s řadou drobných podpůrných činností, které se podílejí na efektivní pomoci. Zde autor hovoří především o klášterech a farnostech poskytujících základní materiální pomoc. Lidé bez domova zde mohou využít také nabídku jídla či ošacení. Mnohde je pomoc bezdomovcům stabilní součástí dobrovolných charit. (Prinz 2008: 114-115)

Sociální práci s bezdomovci se zabývá také Vágnerová, Csémy a Marek, kteří uvádí, že bezdomovci, v jejich pojetí spíše ti mladí, potřebují spíše péči

psychoterapeutickou než sociální. Předávání správných informací, jak bojovat s dluhy nebo kde si sehnat práci často nestačí. Mladí bezdomovci mohou být někdy fascinováni tímto způsobem života a mohou si také myslet, že si nezaslouží, aby se vzchopili a ani jejich schopnosti a dovednosti nejsou takové, aby se z ulice dokázali dostat vlastními silami. Proto je také důležité, sociální práci přizpůsobit jejich potřebám. Mladí bezdomovci v tomto způsobu života mohou vidět i pozitiva a stává se, že mohou jakékoliv principy sociální práce odmítat. Zde tedy nemůžeme předpokládat vůli ke změně životního stylu a tomu se musí uzpůsobit sociální práce s klientem (Vágnerová, Csémy, Marek 2013: 311-312).

2.2 Sociální služby

Klíčové služby poskytované lidem bez přístřeší v terénu jsou terénní programy. Jde zde o činnosti, které spočívají v aktivním vyhledávání osob bez přístřeší v místech, kde se tyto osoby zdržují, tzv. depistáže. Cílem terénních služeb je minimalizovat rizika životního způsobu jejich uživatelů. To se provádí při uplatňování jejich práv, oprávněných zájmů a při vyřizování osobních záležitostí. Dále terénní sociální pracovník dává klientům informace o rizicích plynoucích z jejich současného způsobu života a podporuje aktivity umožňující opětovné sociální začleňování těchto osob. (MPSV http://projekty.osu.cz/metakor/dok/met_prirucka_tsp.pdf :180)

Terénní sociální pracovník má několik úkolů, tyto úkoly můžeme rozdělit do tří fází: 1) vyhledávací: v této fázi pracovník aktivně vyhledává bezdomovce a osoby ohrožené sociálním vyloučením v terénu, 2) navázání kontaktu, 3) zprostředkování sociálních služeb a podpora při jejich využívání: v této fázi s uživatelem pracovník spolupracuje na řešení aktuálního stavu s cílem, aby jedinci zajistil přístup k dalším službám.

Terénní sociální pracovník/terénní pracovník spolupracuje s uživatelem na:

- Řešení aktuálního stavu nouze – terénní sociální pracovník v případě potřeby klientovi poskytne krizovou intervenci, jejímž cílem je uklidnit jej, stabilizovat jeho stav a snížit nebezpečí, že se bude krize dále prohlubovat. Vyžaduje-li to zdravotní stav klienta, přivolá pracovník záchrannou lékařskou pomoc. Dále se pracovník s klientem snaží zajistit okamžité ubytování.
- Zajištění základních potřeb - ty mohou být zajištěny v denních centrech nebo v noclehárnách; klienti v nich mají zajištěnu stravu, nocleh, základní hygienu, zdravotní péči, ošacení a může jim v nich být poskytnuto základní i odborné poradenství.

Dále terénní sociální pracovník pracuje s klientem na zajištění bydlení v zařízeních, jako jsou:

- azylové domy,
- domy a byty na půli cesty,
- domovy pro seniory,
- podpora ve vyhledávání vlastního bydlení.

Zejména toto probíhá ve smyslu zajištění služeb zaměřených na resocializaci a integraci klientů do běžného života. Také se pracuje na podpoře při získání a znovunabytí pracovních dovedností - pracovník pomáhá klientovi zprostředkovat kontakt na organizace poskytující poradenské služby v oblasti zaměstnávání, na úřady práce a snaží se klienta zapojit do aktivizačních programů (např. zadávání práce v objektu organizace apod.). (MPSV http://projekty.osu.cz/metakor/dok/met_prirucka_tsp.pdf: 183)

Dále jsou bezdomovcům poskytovány služby zaměřené na naplnění základních potřeb. Lidé, kteří přicházejí z ulice, potřebují místo k odpočinku, jídlo, teplo, základní lékařskou péči, očistu, ošacení. Toto vše je potřeba k úspěšnému návratu k soběstačnosti, protože zanedbaný člověk budí pozornost a pohoršení a není považován za důstojného partnera při jednání s úřady a potencionálními zaměstnavateli. Je žádoucí, aby všechny tyto služby byly poskytovány v jednom místě, ukazuje se, že je také potřebný provoz lékařských ordinací v rámci kontaktních center, protože bezdomovci nebývají žádoucími pacienty klasické zdravotní péče – nemají často doklady, nejsou zdravotně pojištěni, jejich zdravotní stav je špatný, ale ne tak akutní, aby museli být hospitalizováni.

Za službu orientovanou na naplnění základních potřeb jsou považovány veškeré formy azylového bydlení. Existuje několik forem azylového bydlení. První z nich je krátkodobé azylové bydlení, to je poskytováno největšímu počtu klientů a pomáhá překlenout krizovou situaci (v rádech dnů, maximálně týdnů), zde je nižší standard bydlení např. Vícelůžkové pokoje, méně soukromí. Tato forma bývá někdy nazývaná „azylová ubytovna“ nebo prostě jen „azyl“. Ve střednědobém azylovém ubytování se počítá s pobytem klienta na dobu několika týdnů až měsíců, během nichž se očekává vyřešení klientovi situace a návrat k soběstačnosti. Je zde vyšší standard ubytování a vyšší soukromí a předpokládá se zde aktivní snaha klienta vrátit se k soběstačnosti. Pobyt je podmíněn širší spoluprací klienta na řešení jeho problémů. Posledním typem azylového ubytování je dlouhodobé azylové ubytování. Zde se poskytuje ubytování až po dobu několika měsíců a nejvíce se podobá přirozenému bydlení, klient má velkou

svobodu a s ní také zodpovědnost. Cílem dlouhodobého azylu je nácvik dovedností vedoucích k soběstačnosti a převzetí odpovědnosti za vlastní život.

Typ služeb zaměřených na reintegraci a soběstačnost nabízí výcvik v potřebných dovednostech (zejména sociálních) a služby podporující zaměstnanost (řadí se sem chráněná podporovaná místa a sociální firmy). Reintegraci také zajišťují služby azylového bydlení. Vzdělávací a rekvalifikační služby jsou u nás realizovány spíše sporadicky (Schwarzová in Matoušek 2005: 323-325).

Toto jsou hlavní body terénní sociální práce s bezdomovci. Dále je sociální práce s bezdomovci poskytována také v azylových domech, o kterých jsem se již zmiňovala v předchozí podkapitole.

3 Práce s životním příběhem

V této kapitole se chci věnovat tomu, jakým způsobem je možné pracovat s životním příběhem člověka. Budu využívat článek z časopisu Sociální práce od Miloše Votoupala (Votoupal 2013) a pokusím se pomocí tohoto odborného článku vysvětlit problematiku práce s životním příběhem a aplikace narativního přístupu k práci se životními příběhy. Dále budu pracovat s knihou Hovory s umírajícími od Elizabeth Kübler-Rossovové, která se také zabývá životními příběhy. Dále využiji pojetí životních příběhů z knihy Vágnerové, Csémy a Marka, která rozebírá životní příběhy v úzké souvislosti s bezdomovectvím. Zde musím dodat, že k tomuto tématu je nedostatek literatury, takže jsem pro tuto kapitolu našla vlastně pouze tento článek a zmínky v uvedených publikacích. Procházela jsem knihovny i různé časopisy, ale toto téma se nikde příliš nevyskytovalo. Myšlenky z článku Miloše Votoupala proto tvoří základní osu této kapitoly a odkazy se proto budou týkat pouze explicitních citací.

Tématu životních příběhů se chci věnovat, protože bezdomovectví, jako fenomén současné doby, si zaslouží pozornost a životní příběhy bezdomovců by mohli být zajímavé a také přínosné pro pochopení toho, proč se někdo stane bezdomovcem. Dále bude také přínosné zjistit, zda se v životech lidí bez domova, ještě vůbec mohou odehrát nějaké změny. Proto by mohlo být důležité tyto změny zanalyzovat, a tím pádem zjistit, zda se bezdomovci ve svém životě posunuli nějakým směrem. Proto považuji za významné nejprve vysvětlit to, jak se s životními příběhy pracuje.

3.1 Práce s životním příběhem podle Elizabeth Kübler-Rossovové

Práce s životním příběhem je poměrně běžně užívána v rámci paliativní a hospicové péče. Je proto možné, poznatky a zkušenosti z této oblasti využít a částečně aplikovat při práci s životním příběhem s lidmi bez domova. Umírající lidé mají často náhled na své životy, proto bych tuto problematiku chtěla přirovnat k práci s životními příběhy, k tomu jsem zvolila knihu od Elizabeth Kübler-Rossovové: Hovory s umírajícími. Tito lidé zde vyprávějí o svých životech ve chvíli, kdy se jejich čas už naplňuje, tudíž mohou své životní příběhy vyprávět jako celek. A tyto příběhy mají i jistý konec či posun v celkovém vyprávění. Posun ve vyprávění očekávám i od svých respondentů, protože za určitý čas dochází často k posunu v životním příběhu.

Autorka zde popisuje fáze pacientů, které prožívají při sdělení nevy léčitelné diagnózy, která většinou může končit smrtí. Tyto fáze jsou: zavírání očí před skutečností a osaměním, zloba, vyjednávání, deprese a souhlas. Tyto fáze by se jistě

také daly aplikovat na pojetí životních příběhů, konkrétně, když do života člověka přijde nějaká neočekávaná nepříjemná událost.

„Situace by byla o něco méně skličující, kdybychom se více dokázali vcítit do rozpoložení nemocného, z čeho jeho zloba pramení. Zloba má své logické odůvodnění. Každý z nás by byl naplněn hněvem, kdyby byl náhle vytržen z normálního života“ (Kübler-Rossová 1992: 24). Tuto citaci lze také aplikovat na práci se životními příběhy, konkrétně i na životní příběhy bezdomovců. Asi nikdo z nás si pořádně nedovede představit jaké to je ocitnout se najednou na ulici. A jak se život takového člověka náhle změní a on se musí přizpůsobit aktuálním podmínkám. Je zřejmé, že tento člověk musí ze začátku pociťovat zlobu a ptát se, proč se to stalo zrovna jemu. Asi je jasné, z čeho jeho zloba pramení, je to zřejmé už z jeho samotné situace. Jestliže se tento člověk dobrovolně nerozhodl pro život na ulici, musí přemýšlet, jak a proč se mu to stalo, musí nutně pociťovat zlobu možná vůči veškerému okolnímu světu. Zde je člověk také vytržen z normálního života. Ocitne se na ulici, což pro něj dříve normální nebylo. Vše se náhle změní a on se ve svém životě musí uzpůsobit a snažit se z tohoto „začarovaného kruhu“ dostat. V jeho životním příběhu nastal náhle zvrát, nastala neočekávaná situace, kterou tento člověk musí nějakým způsobem zpracovat.

Další fáze, která přichází u nemocných lidí je vyjednávání, kdy se snaží svou nemoc oddálit, nechtějí přistoupit na blížící se konec svého života a snaží se smlouvat s Bohem. Tato fáze v našich životech také přichází. Často se snažíme o něco vyjednat, když se nám něco podaří, tak budeme žít tak či onak. A často to pak neplníme.

„Pacient v podstatě o odklad smlouvá vždy, slibuje dobré chování a sám určí lhůtu, po níž – jak slibuje, si už nic nebude vyprošovat. A přesto, žádný z našich pacientů svůj slib nedodržel. Každý se v takové situaci chová jako malý chlapec, který řekne: ‘Když mě dnes necháš jít ven, nebudu už nikdy víc bít svou sestru.’ Přirozeně udělá to znovu“ (Kübler-Rossová 1992: 46). Ve svých životech často vyjednáváme, ať už se jedná o banální každodenní věci či situace nebo jde o důležitou životní událost, či životní mezník nebo zlom. Stejně jako malý chlapec v uvedené citaci, tak většina z nás v životě smlouváme nebo se snažíme vyjednat. Může to být vyjednávání s Bohem nebo s osudem či se sebou samým. Mohou bezdomovci také takto smlouvat? Sami to možná neřeknou, ale také možná vyjednávají, aby se jejich život změnil, aby žili zase normálním životem, a přitom slibují, že se napraví a budou svůj život směřovat správným směrem.

Další fází, kterou autorka v knize *Hovory s umírajícími* popisuje je deprese. Deprese může být součástí životů některých lidí, ale pro mou práci, bych poznamenala, že nebude stěžejní. V oblasti životních příběhů se s ní můžeme setkat. V životních příbězích bezdomovců se s depresí také můžeme setkat, ale určitě deprese přímo nesouvisí se situací, kdy se člověk ocitne bezprostředně na ulici. Je možné, že deprese přijde jako důsledek nečekané životní události, ale není to však nezbytně nutné, že přijde. V některých životních příbězích se ovšem objevuje, to je třeba také říci, že ze životů deprese nelze zcela vyloučit, když o životních příbězích uvažujeme takto obecně.

„Kdo může vyjádřit svou bolest, může se lehčeji smířit se svým osudem a je vděčen těm, kteří v tomto stadiu deprese u něj setrvávají, aniž by neustále opakovali, že přece nemá být smutný“ (Kübler-Rossová 1992: 50). Tuto myšlenku bych použila v otázce životní bolesti. Bolest je součástí životů každého z nás. Téměř každý člověk ve svém životě prožil nějakou bolest a musel se s ní nějak potýkat či se s ní vyrovnat nebo ji nějakým způsobem zpracovat. V otázce životních příběhů se s bolestí setkáváme velice často. V životních příbězích je bolest často zmiňované téma a je důležité, aby ji člověk dokázal správně vyjádřit, aby nezůstala potlačovaná. Jak zmiňuje uvedená citace, tak s vyjádřením bolesti přichází to, že se člověk může lehčeji smířit se svým osudem. To platí u každého životního příběhu. Jak dojít ke smíření se svým osudem, kdyby bolest byla potlačovaná? Kdyby si člověk tuto bolest nechtěl připustit, bránilo by mu to jít ve svém životě dál, protože by za ním zůstalo něco nevyřešeného. Když člověk prožívá nějakou bolest, většinou mu nepomáhá, když mu někdo stále opakuje, že to bude časem dobré. I když my ostatní, kteří se snažíme v životě druhého pomáhat, často ani nevíme, co jiného říci, jak člověka prožívajícího bolest podpořit. Bolest a život lidí k sobě neodmyslitelně souvisí. Myslím si, že bolest může člověka v jeho životě posunout dále a přimět ho, aby řešil svou situaci nebo, aby se, se svou situací dokázal sám smířit. Tudiž bolest nemusí být jenom negativní, může mít i pozitivní účinky v lidském životě.

„Fáze souhlasu nesmí být chápána jako šťastný stav. Je ale osvobozena od krutých pocitů. Zdá se, že bolest odešla, že boj už neexistuje a že nyní nastává čas „ posledního klidu před dlouhou cestou“, jak to vyjádřil jeden pacient“ (Kübler-Rossová 1992: 67).

Zde se autorka zabývá poslední fází u nemocných lidí, kterou je souhlas. Nejsm si jistá, zda otázku souhlasu jde rozšířit i na téma životních příběhů, ale myslím si, že to vcelku lze. Zde je souhlas pojímán ve smyslu smíření se s životem a přijetí konce života. Takovýto souhlas do životních příběhů jistě také patří, ale nebude ústředním tématem, protože k souhlasu dochází ke konci života, takže se objeví pouze ve

vyprávění lidí, kteří už k tomuto konci směřují. Souhlas by u bezdomovců znamenal přijetí své situace včetně událostí, které k ní vedly, jako situace, ze které se dá znovu začít. Něco se stalo a nejde to odestát, ale to neznamená, že nejde začít znovu.

Další tematikou, kterou bych chtěla přirovnat k tématu životních příběhů, a kterou dále autorka ve své knize rozebírá je naděje.

„Dosud jsme vylíčili různé fáze, kterými člověk prochází: Jsou to v psychiatrickém smyslu obranné mechanismy, mechanismy k posílení v extrémně těžkých situacích. Ty všechny způsobují rozdílně dlouhé periody, často se vzájemně oddělují, existují ale také vedle sebe. V každé fázi je téměř vždy přítomna naděje“ (Kübler-Rossová 1992: 81).

V životních příbězích se také běžně setkáváme s těžkými životními situacemi, proto se tyto fáze dají aplikovat i na běžný život, ne pouze na vyrovnávání se smrtí či s těžkým onemocněním. Naděje se objevuje jako důležité téma v životních příbězích, obzvláště u některých specifických skupin lidí, jako jsou například bezdomovci. Pro tuto skupinu, tedy pro některé z nich, je naděje velmi významná. Věří, že to jak žijí nyní, není konečná podoba jejich života, že zde existuje naděje, že se jejich život obrátí a změní, a že budou žít jako dříve, než se ocitli na ulici. Mnoho z nich vypráví o tom, že věří ve změnu v jejich životě, i když se za několik let, co žijí na ulici, mnoho nezměnilo, stejně naději v sobě stále mají a stále věří, že přece takovýto život nebudou žít až do konce svých dní. Když už člověk o vše přišel, nic jiného než naděje na lepší dny mu často nezůstane. Myslím si, že když se člověk ocitne ve svém životě na hraně, v nějaké nepříznivé situaci, která není pro většinou společnost standardní, měl by si ponechat alespoň naději. Naděje ho může popohánět v jeho životě dál, může být jeho hnací silou, protože kdyby už v nic nevěřil, ani tomu, že se jeho život může obrátit k lepšímu, tak co by mu potom zbylo? Když má člověk v sobě naději, tak ta ho může inspirovat či motivovat, aby na sobě pracoval, protože má na to, aby se z nepříznivé situace dostal. Konkrétně u případu bezdomovců je častá naděje, že se z ulice přece jen dostanou, že si najdou práci a budou žít normálním životem. Na druhou stranu by se ale člověk neměl nechat nadějí zcela pohltit a žít v oblacích. Měl by zůstat reálně na zemi, ale zároveň by se měl sám snažit o změnu a ne čekat, že přijde sama od sebe.

3.2 Práce s životním příběhem podle Miloše Votoupala

Práci s životním příběhem je možné pojímat z hlediska celé společnosti. *„Funkcionalistické teorie předpokládají konsensuální model společnosti, předpokládají, že společnost je prostorem založeným na sdílených hodnotách a rolích, přijatých v procesu socializace. Z tohoto hlediska se společnost jeví jako celek, jehož prvky plní*

vůči sobě navzájem i vůči celku určité funkce. Každý sociální systém se snaží minimalizovat změny a směřuje ke stavu dynamické rovnováhy. Těto rovnováhy je dosahováno tím, že jednotliví členové společnosti akceptují hodnotový systém této společnosti v procesu socializace nebo prostřednictvím procesu sociální kontroly“ (Votoupal 2013: 79).

Když se pokusím tuto teorii aplikovat na tematiku životních příběhu, tak životní příběh potažmo život jednotlivce a vše co do jeho života patří, je zde pouze kolečko v celkovém soukolí celé společnosti. Každý život zde přináší svůj soubor hodnot a každý člověk zde hraje svou roli, která možná není tak významná pro celkové pojetí společnosti, ale je důležitá pro něj samotného a všech ostatních lidí, s kterými je ve vzájemné interakci, či se kterými sdílí svůj životní příběh. Vyžaduje se zde tedy od člověka, aby se ve svém životě přizpůsobil hodnotám a rolím, které od něj vyžaduje společnost a zároveň by si měl zachovat svojí individualitu, najít si své místo a prosazovat sebe sama.

Na tematiku životních příběhů se běžně využívá narativního přístupu, proto zmíním následující citaci: *„Narativní přístup se tedy soustřeďuje na vztah mezi jedincem a kulturním prostředím, ve kterém tento jedinec žije. Cílem narativní práce je otevřít spolu s klientem prostor pro alternativní příběhy, ve kterých bude klient autorem nikoliv pouhou „obětí“ pohledu kultury na svou životní situaci“* (Votoupal 2013: 82).

Je zde pohled na životy lidí nebo klientů sociálních služeb jako na jedinečnou interakci samotného člověka s jeho kulturním prostředím. Je důležité, že klient podává svůj pohled na svůj život a vypráví ho z pohledu sebe samotného. Kulturní prostředí je zde také velice důležité. Když toto aplikuji na otázku bezdomovectví, tak mi vyplyne, že bezdomovci jsou velmi podmíněni kulturou, ve které žijí. Dnešní moderní kultura a vše co nabízí, všechny technické vymoženosti, spotřební kultura, umožňuje bezdomovcům alternativní životní styl, ve kterém je možné svým způsobem žít. Každý člověk může svůj život pojímat svým jedinečným, originálním a neopakovatelným způsobem. To jak svůj příběh vypráví a co v něm pokládá za důležité, vypovídá v podstatě o tom, jaký tento člověk je a jak svůj život hodnotí. Narativní přístup se tedy v práci s životním příběhem uplatňuje velmi často a je důležitý v pojetí celého životního příběhu jednotlivce.

Votoupal, který se zde opírá o Gjuričovou, říká, že příběhy, které si lidé o sobě a svém problému tvoří, mají často na jejich životy negativní účinek a to ten, že upevňují představy, které klienti mají o sobě a svých možnostech v určité situaci (Votoupal 2013:

84). Zde nastává situace, kdy při práci s životním příběhem nebo přímo při vyprávění si sami vyprávějící uvědomí celistvost svého života, vše co v životě udělali špatně a co měli třeba udělat jinak. Lidé si tak tvoří náhled na svůj život a na problémy, které s sebou jejich život přináší či v minulosti přinášel. Když vysloví svůj životní příběh, nutně si musí uvědomit, že takto to vlastně prvotně neplánovali, že takto to být nemělo, ale přesto se tak stalo. Proto zde vidí i negativní účinky svého života, které by si třeba jinak neuvědomili, kdyby o svém životě nevyprávěli a nevzpomínali na vše, co se jim v jejich životě přihodilo.

Jak se s životním příběhem dá pracovat, závisí určitě také na tom, jak o svém životě dotyčný člověk dokáže mluvit a jak se také při tomto vyprávění projevuje, zda dává průchod i emocím, které se vzpomínkami určitě souvisí. Člověk se při vyprávění může zamyslet nad svým životem a pokusit se ho zhodnotit, jestli je takový jaký si ho původně představoval a jestli se jeho život v minulosti ubíral dobrým směrem či nastaly nějaké komplikace a jeho život se stočil někam, kam to tento dotyčný člověk vůbec nepředpokládal. Životní cesty mohou být nevyzpytatelné obzvláště u lidí, kteří se ocitnou na ulici, bez domova, kteří si nemohou v podstatě nic naplánovat a jsou zcela závislí a odkázaní na pomoc druhých.

„Dalším podstatným prvkem představovaného přístupu je orientace na příběhové linie otevírající novou perspektivu. Klienti jsou na začátku rozhovoru „uvízlí“ v období, které bylo v rodinném životě problematické“ (Votoupal 2013: 85). V životních příbězích mohou vyvstat různé příběhové linie a každá z nich má pro vyprávějícího asi jinou důležitost. O některých událostech ve svém životě mohou lidé mluvit chvíli o jiných dlouhou dobu, což se může ukázat jako důležité. Proč lidé uvízlí na období, které je pro ně problematické? Možná tyto problémy jsou v jejich životě důležité, mohou to být významné mezníky, které se v jejich životě přihodily, a proto o nich vyprávějící chtějí mluvit, možná i proto, aby jim sami lépe porozuměli. Jeden příběh má většinou více linií, ale tyto linie jsou navzájem provázány a ve většině případů navazuje jedna na druhou. Je pochopitelné, že klienti uvízlí v problematické příběhové linii, protože toto období je pro ně významné a určitě jim pomůže, když se o něm dostatečně vypovídají, možná se jim také svým způsobem uleví.

„Vyprávění příběhů je dovednost vlastní všem lidem, tedy i našim klientům. Každý člověk je potencionálním zdrojem mnoha příběhů. Umožňujeme – li klientům vyprávět jejich příběhy, posilujeme tím jejich vnímání sebe sama jako svědků pravdivosti vlastního způsobu existence. A svým nasloucháním jejich příběhu máme možnost

potvrdit jejich pravdivost, a navázat tak s nimi užší vztah. A na základě tohoto procesu jim pomoci objevit to, že nejsou nositel jediného příběhu, ale že vždycky existuje možnost nalézt novou kompetentnější identitu“ (Votoupal 2013: 79).

Vyprávění svého životního příběhu může být velmi užitečné v tom, že se na základě tohoto vyprávění může člověk zamyslet nad vlastním životem, či zhodnotit, co se mu v životě povedlo nebo co se mu naopak nezdařilo. V každém člověku je mnoho příběhů a je zcela na každém z nás, který příběh necháme vyplynout na povrch, a který příběh si necháme sami pro sebe. Každý člověk vnímá sám sebe svým originálním způsobem a tak se asi projevuje i to jak vypráví svůj životní příběh, jakou roli sám sobě v tomto příběhu připisuje. Během vyprávění svého životního příběhu si lidé často uvědomují, co vše se jim v životě přihodilo, co vše bylo významné nebo také to, co by chtěli ze svého života úplně vypustit, to co by byli raději, kdyby se vůbec nestalo. Tím, že vyprávíme svůj životní příběh, vidíme, že je to skutečně pravda, že náš život je zasazený do reality, kterou si sami utváříme a na kterou jsme možná chtěli i zapomenout. Myslím si, že je důležité nezapomínat ani na to špatné nebo problematické, co se nám v životě přihodilo. Z těchto událostí či životních situací se můžeme často poučit a podruhé jednat jinak. Naslouchání příběhům hraje také svoji roli, vyjadřuje to, že máme o příběh tohoto konkrétního člověka zájem, a že se chceme jeho životem zabývat. Třeba proto, že jeho životní příběh nebyl jednoduchý, a že ve svém životě hodně zažil a dokázal se se vším vypořádat. Je důležité, aby si člověk během svého vyprávění uvědomil svou jedinečnost a neopakovatelnost, a že vše co se v jeho životě odehrálo, mělo svůj smysl, že vše zlé může být pro něco dobré.

3.3 Práce s životním příběhem podle Vágnerové, Csémyho a Marka

„Osobní příběh představuje zajímavou informaci nejenom o daném jedinci, ale i o dění, jehož byl účastníkem. Může v něm vyjádřit svůj názor na sebe sama, na další lidi, kteří pro něho byli v něčem významní, i svůj vztah ke světu. Je důležité, které osoby jsou součástí jeho příběhu, jak je hodnotí a jakou roli jim ve vztahu k sobě přiřítá. Události, které jsou do takového příběhu zahrnuty, mají nějaký osobní význam a lze je chápat jako mezníky ovlivňující průběh dalšího dění“ (Vágnerová, Csémy, Marek 2013: 11).

Zde jsem uvedla citaci, která vysvětluje pojetí životních příběhů, co vše v sobě pojem životní příběh zahrnuje a jak by se s ním mělo pracovat. Když se ptáme jedince na jeho životní příběh, dostaneme mnoho informací, které zahrnují, nebo by aspoň měly zahrnovat všechny oblasti jeho života, vše co se mu v životě přihodilo a vše co bylo v jeho životě důležité. Často se ve vyprávění životního příběhu setkáváme s názorem

vyprávějícího a to do životního příběhu také patří. Do životního příběhu patří i lidé, kteří nás v našem životě nějakým způsobem ovlivnili nebo s kterými jsme v každodenní interakci. To může zahrnovat naši rodinu, která hraje v životě každého člověka velkou významnou a nezanedbatelnou roli. A dále do svého života nesmíme zapomenout zahrnout ani přátele, s kterými trávíme svůj volný čas, a kteří nás také mohou ovlivňovat v našem životě, či nám radit. Myslím si, že v životě každého člověka je důležité jaký má pohled sám na sebe. To může utvářet vztah a postoj k sobě samému nebo to, jestli si člověk věří a jestli je schopný seberealizace. Vše co člověka v jeho životě potkává, pro něj může mít svůj význam. Každému člověku se v životě přihodila nějaká důležitá a pro něj významná událost ať už v pozitivním či negativním slova smyslu. Tyto události bychom neměli opomenout zahrnout do svého životního příběhu, obzvláště, pokud náš život nějak ovlivnily nebo nás pomohly v životě někam nasměrovat, či si uvědomit, co je pro nás v životě opravdu důležité a co už je důležité méně. Proto je jistě důležité, aby v životním příběhu byla provázanost všeho významného či všech významných osob, které na nás měli vliv a také událostí, které nás v životě nějak poznamenaly.

„Vždycky jde o to, jak člověk svému okolí rozumí a jak si vykládá různé projevy jiných lidí, což může být s ohledem na jeho osobnostní vlastnosti i získané zkušenosti dost rozdílné. Ani sociální schémata nemusí plně odpovídat realitě, některé aspekty mohou být akcentovány a jiné potlačovány, nebo dokonce přehlíženy“ (Vágnerová, Csémy, Marek, 2013: 11). Ve svých životních příbězích často nemusíme okolí rozumět či se ztrácíme v požadavcích, které po nás naše okolí vyžaduje. Projevy lidí v našem okolí si každý člověk může vyložit jiným způsobem. To může být zdrojem některých konfliktů mezi lidmi. Často si jen špatně navzájem rozumíme nebo máme špatné zkušenosti z minulých období našeho života. To jak člověk rozumí svému okolí, utváří jeho náhled na okolí a podle toho se také ke svému okolí často chová. Důležitý je i kontext, který se podílí na utváření životního příběhu. Člověk není ze svého okolí nikdy zcela vyvázán, a proto hraje okolí také roli v jeho životě.

„Porozumění životnímu příběhu těchto lidí může přispět k pochopení jejich současné situace. Ta je charakteristická nestabilitou životního směřování, nezvládnutím požadavků dospělosti, povrchními a proměnlivými vztahy s lidmi i nestandardně vymezeným životním teritoriem s minimem soukromí, konec adolescence a počátek mladé dospělosti představuje z hlediska dalšího života daného jedince rozhodující období, a to i tehdy, pokud se nevyvíjí tak, jak má“ (Vágnerová, Csémy, Marek 2013:

14). Zde se autoři zaměřují na životní příběhy mladých lidí, kteří tvoří častou skupinu lidí bez domova. Jejich životní období může být charakteristické protestem či odporem vůči autoritám, často bojují s rodiči, se kterými si nerozumí. Chtějí si svůj život utvářet po svém a zvolí cestu odchodu z bezpečí domova a rozhodnou se pro život na ulici, který s sebou přináší úskalí a nebezpečí. Tito lidé vidí ve svém životě cestu života na ulici jako snadnou, jako tu, ve které budou mít dost prostoru sami pro sebe a nebudou muset poslouchat rodiče či se ve svém životě omezovat a dodržovat nějaká pravidla. Pro mladé lidi je tato životní cesta často jejich dobrovolné rozhodnutí k tomuto způsobu života. To ve svém životním příběhu také často sami zmiňují. Otázka je, jestli si později neuvědomí, že takto vlastně žít nechtěli, že svůj život nesměřují správnou cestou. Možná se odchod z domu nejprve zdá jako dobrý nápad, ale později už to tak být nemusí.

„I když jsou příběhy mladých bezdomovců rozdílné, bývá jejich součástí nepříliš šťastné dětství, neuspokojivé rodinné prostředí, podivné vztahy s rodiči, problémy v chování, které se objevují již ve školním věku, a nedokončené vzdělání, z něhož vyplývají potíže s hledáním práce. Tito lidé nebývají ochotni či schopni plnit ani základní požadavky, nemají dostatečně rozvinuté sociální dovednosti, ale zato mívají sklon k nestandardnímu, leckdy i asociálnímu jednání“ (Vágnerová, Csémy, Marek 2013: 15). Tento závěr vyplynul z výzkumu, na kterém se autoři knihy podíleli. Je zřejmé, že mladí lidé nechtějí žít v prostředí, kde mají problémy, kde měli problematické dětství a složité vztahy s rodiči. Myslím si, že mladý člověk na ulici má často takto popisovaný profil, ale nemusí to být nutně podmínkou. Nedokončené vzdělání může mít svůj podíl na tom, že se lidé ocitnou na ulici. V dnešní době je těžké sehnat práci i se vzděláním natož bez něho.

V této kapitole jsem se pokusila shrnout, jak se dá pracovat s životními příběhy lidí, co vše do životních příběhů patří a co životní příběhy zahrnují.

4 Výzkumná část

4.1 Metodologie

V této kapitole se budu věnovat metodologii a způsobu získávání dat, s kterými pracuji ve své práci. Stanovím si cíl výzkumného šetření a techniku výzkumného šetření. K naplnění cíle diplomové práce je nutné provést výzkumné šetření. Jeho průběh v této kapitole také bude popsán. K pochopení problematiky práce s životními příběhy je nutné provést výzkumné šetření mezi bezdomovci. Budou prováděny kvalitativní rozhovory s různými bezdomovci

4.1.1 Cíl výzkumného šetření

Jako hlavní cíl diplomové práce byla zvolena reflexe fenoménu práce s životními příběhy bezdomovců. Jako cíl výzkumného šetření jsem zvolila analýzu životních příběhů bezdomovců a změn v jejich životě po čase. Pomocí analýzy životních příběhů lze lépe reflektovat fenomén práce s životními příběhy bezdomovců.

4.1.2 Technika výzkumného šetření

Ve svém výzkumném šetření jsem se rozhodla použít metodu kvalitativního výzkumu, protože kvalitativní metody umožňují dostat se hlouběji do problematiky zvoleného tématu. *„Kvalitativní výzkum se provádí pomocí delšího a intenzivního kontaktu s terénem nebo situací jedince či skupiny jedinců. Tyto situace jsou obvykle banální nebo normálně, reflektující každodennost jedinců, skupin, jednotlivců nebo organizací“* (Hendl 2005: 51).

Co se týká metodiky, musím ještě dodat, že rozhovory byly zhruba po necelých pěti měsících opakovány. Bylo to z důvodu zjištění nějakých změn v životě bezdomovců. Toto bylo stanoveno jako jeden z cílů mého výzkumného šetření, o které se práce dále opírá. Možná je tento čas krátký, ale tento čas probíhal přes zimu, která bývá v životě bezdomovců zásadním obdobím na změny v životě. Změny v životě bezdomovců budou popsány v samostatné kapitole.

K pochopení celé tematiky životních příběhů bezdomovců byla zvolena metoda narativních rozhovorů. Pomocí těchto rozhovorů byly stanoveny témata diplomové práce, která pomohla vyprofilovat obsah a strukturu diplomové práce. Před začátkem rozhovoru bylo připraveno pouze téma a poté mohli respondenti volně mluvit. *„Při narativním rozhovoru není subjekt konfrontován se standardizovanými otázkami, nýbrž je povzbuzován ke zcela volnému vyprávění. Používá se především v biografickém výzkumu. Vychází se z předpokladu, že existují subjektivní významové struktury o*

určitých událostech, které se vyjeví při volném vyprávění, a naopak neprojeví při cíleném dotazování“ (Hendl 2005: 176). Provedením rozhovorů jsem mohla pochopit, jak probíhají životy lidí bez domova a jaké mají životní příběhy. *„Rozhovor jakožto podklad výzkumu je v rukách výzkumníka zaujatého bohatostí materiálu, které objevil, poddajným nástrojem. Technika sběru informací je naproti tomu vzorem metodologické ctnosti“* (Kaufmann 2010: 22). Nejdůležitější informace pro práci na dalších rozhovorech byly získány ihned prostřednictvím prvního provedeného rozhovoru. Poznatky z něj přispěly ke komunikaci s dalšími respondenty.

K samotným rozhovorům byla jako důležitý doplněk vyhledána literatura a také články pojednávající o bezdomovectví. Musela jsem si následně doplnit a ucelit poznatky o celé zde rozebírané problematice, hlavně z toho důvodu, aby byly rozhovory podnětné a zjistila jsem vše, co se týká života respondentů.

4.1.3 Výběr respondentů a jejich charakteristika

Hlavním úkolem bylo zjistit, jaké jsou životní příběhy bezdomovců a po čase je znovu zkontaktovat a zjistit, zda se v jejich životech odehrály nějaké změny. Otázkou bylo, jakým způsobem zkontaktovat některé bezdomovce, aby se dali po určitém čase ještě nalézt. Proto jsem zvolila spolupráci s Azylovým domem Sv. Pavla v Českých Budějovicích, prostřednictvím kterého se budu snažit po několika měsících vybrané bezdomovce znovu zkontaktovat. Tento azylový dům je zaměřený na muže, takže jsem se rozhodla, že by bylo přínosné mít rozhovor i se ženou, proto jsem ještě kontaktovala Azylový dům pro matky s dětmi. Pro zachování anonymity mé respondentky nebudu uvádět, kde se tento azylový dům nachází.

Prvního respondenta mi doporučila sociální pracovnice Azylového domu sv. Pavla v Českých Budějovicích. Další respondenty jsem získala také v tomto azylovém domě. Ty mi také pomohla vybrat sociální pracovnice či sociální asistent. Jednu respondentu jsem oslovila v azylovém domě pro matky s dětmi, po předchozí domluvě se sociální pracovnicí. Na každý rozhovor jsem měla připravené pouze téma a poté měli respondenti sami vyprávět. Doplnující otázky vyplynuly z probíhajících rozhovorů spolu se snahou vžít se do respondentova vyprávění a pokládat takové otázky, aby bylo dosaženo maximálního výsledku.

Vzorek respondentů byl tedy zvolen pestře, jelikož obsahuje bezdomovce rozmanitého věku, jsou do něj zahrnuta obě pohlaví. Každý z respondentů poskytl jiný náhled na téma životních příběhů, protože každý příběh je originální a neopakovatelný.

Nyní popíši charakteristiky jednotlivých respondentů, s kterými jsem měla možnost natočit rozhovor a nahlédnout tak do jejich životů. Zároveň bude zachována anonymita všech respondentů, proto budu uvádět pouze písmenka k rozlišení jednotlivých respondentů. Rozhovorům předcházela domluva z azylových domů a poté při osobním setkání se sociální pracovnící pomoc při výběru vhodných respondentů.

Pan L.

Prvního mého respondenta pana L. mi pro rozhovor vybrala sociální pracovnice azylového domu. Pan L. žije na ulici od roku 2004, jak sám uvedl. Dochází do azylového domu poměrně často. Životu na ulici už se přizpůsobil. Žít na ulici nebylo jeho osobní rozhodnutí. Pan L. měl nehodu s autobusem, kdy utrpěl vážná zranění, po návratu z léčení se ho jeho manželka zřekla a opustila ho. Takže se ocitl na ulici, protože neměl kam jít. Pan L. utrpěl poranění mozku, a proto byl zbaven svéprávnosti. Problém je v tom, že opatrovnictví na něj dostala jeho švagrová, s kterou je nyní v dlouhodobém konfliktu a čeká na rozhodnutí soudu, které by mohlo vyřešit jeho nešťastnou situaci. Panu L. je čtyřicet pět let. Panu L. často vypomáhá jeho bratr.

Pan A.

Pana A. jsem si zvolila jako zástupce někoho mladšího. Byl mi doporučen sociálním asistentem v Azylovém domě sv. Pavla v Českých Budějovicích při jedné z mých návštěv a hledání respondentů. Panu A. je teprve dvacet let a na ulici se ocitl ze svého vlastního rozhodnutí. V azylovém domě přebývá od dubna roku 2013 tedy ne příliš dlouhou dobu. Má přítelkyni, se kterou čeká dítě, proto by se chtěl postavit na vlastní nohy a postarat se o rodinu. Zatím se mu nedaří sehnat práci. Často pracoval na černo, aby získal alespoň nějaké peníze, které dává své přítelkyni. Jeho přítelkyně využívala služeb azylového domu pro ženy, kde jí byla poskytnuta odborná péče.

Pan M.

Pan M. mi byl také doporučen sociálním asistentem a byl ochotný mi rozhovor poskytnout. Pan M. využívá služby azylového domu od roku 2008. Dříve pracoval jako letecký mechanik, ale kvůli problémům s alkoholem této práce „zanechal“. Měl družku, která ho kvůli alkoholismu opustila a vyhodila ze společného bytu, tudíž pan M. skončil na ulici. Neměl se kam obrátit. Nyní pobírá invalidní důchod a využívá možnosti bydlení v azylovém domě. Tvrdí, že by měl zájem pracovat. Několikrát byl na léčení, ale nikdy ho úspěšně nedokončil. Problém s alkoholem u něj dlouhodobě přetrvává, to je důvod proč nevydrží v žádné práci a tudíž neschopnost postavit se na vlastní nohy a dostat se z ulice.

Pan D.

V současné době žije pan D. v zahradním domku, který si se svou manželkou pronajímá. Tento domek je bez sociálního zázemí, a tak pan D. se svou manželkou využívá služby azylového domu i nadále. S nájmem mu vypomáhá jeho otec, který je, jak tvrdí pan D. milionář. Pan D. byl propuštěn z výkonu trestu a to je asi hlavní problém, proč nemůže sehnat práci. Ve vězení byl osm let. Pan D. má také problém s alkoholem, je to tzv. kvartální alkoholik, kdy má období kdy vůbec nepije třeba několik měsíců, poté se to přehoupne a zase se k alkoholu uchýlí. V životě na ulici využíval také bydlení ve squatech. Pan D. se chce o sebe starat sám, proto se snaží pomoc otce využívat co nejméně.

Paní V.

Paní V. šla do azylového domu, kvůli tomu, že byla týraná svým manželem. Je jí kolem čtyřiceti let a má čtyři děti, z toho dva z nich, chlapci, jsou již dospělí a v azylovém domě má s sebou dvě dívky. Poté co opustila manžela, se musela skrývat s utajenou identitou a střídala azylové domy, aby ji její, dnes už bývalý manžel, nenašel. Nakonec zůstala v jednom azylovém domě, který nemohou konkrétně uvést, kvůli domácímu násilí a proto, že ji její bývalý manžel stále hledá. Paní V. vyrůstala v dětském domově, proto se také nemohla obrátit na své rodiče. Nyní má přítele, se kterým plánuje společné bydlení. Také by si chtěla najít práci, až jí skončí mateřská dovolená. Stále má strach ze svého bývalého manžela, který je v současné době ve vězení.

Všichni respondenti se mnou dobře spolupracovali a odpovídali na všechny otázky. Sdělili mi celý svůj životní příběh a ochotně odpovídali na to, co jsem se doptávala. Můj výzkumný vzorek tedy obsahoval pět respondentů, z nichž každý poskytl vhled do svého životního příběhu. Musím říct, že původně jsem měla v plánu uskutečnit rozhovor pouze se čtyřmi respondenty, ale do posledního rozhovoru se přidal jeden respondent, který mi slíbil rozhovor již dříve, ale pak nechtěl. Nakonec se rozhovoru stejně zúčastnil. Tudíž jsem natočila jeden skupinový rozhovor se dvěma respondenty. Tím byl můj výzkumný vzorek kompletní. Mohlo samozřejmě dojít k určitému zkreslení, ale vzhledem ke specifické skupině respondentů jsem se rozhodla získat data takto, protože data se od této skupiny získávají jen těžko. Hlavě jsem musela brát na vědomí, že rozhovory budu opakovat, proto mi přišla spolupráce s azylovými domy vhodná, kvůli pozdějšímu dopátrání oslovených respondentů. Myslím si, že můj výzkumný vzorek byl

snad i dostačující, protože jsem se snažila obsáhnout různé věkové skupiny i obě pohlaví. Každý z těchto respondentů strávil na ulici jiný čas, někdo několik let a někdo jiný pouze pár měsíců a někdo na ulici nežil vůbec, pouze žil v azylových domech. To vše se projeví na tom, jak každý z respondentů pojme svůj životní příběh a jak ho sám hodnotí.

4.1.4 Role tazatele

Role tazatele nebývá zcela jednoduchá. I když si člověk osvojí některé ze zásad provádění rozhovoru během studia na vysoké škole, samotná realizace bývá někdy velice obtížná, zvláště dbá-li se na aktuálnost, pravdivost a pravost informací. Není snadné udržet rozhovor v tématu námi vybraném, i když je pravda, že vše o čem respondenti mluví, co je pro ně důležité, by se dalo zahrnout do jejich životního příběhu. Na délce rozhovoru příliš nezáleží, protože nemůžeme vymezovat čas, kdy člověk mluví o svém životě. Toto vyprávění by mohlo být velmi dlouhé a stejně si člověk nemusí vzpomenout na všechno, co se mu v životě přihodilo. Stává se však, že se respondenti zaseknou na jedné části svého života či jedné události, kterou omílají stále dokola, potom je nezbytné je nasměrovat a posunout ve vyprávění dále.

Je třeba se zamyslet nad otázkami, které souvisí s životním příběhem a na co by bylo zajímavé, se zeptat. Záleží ovšem také na tom, jak respondent vypráví sám. Proto se nelze na rozhovor zcela připravit. Záleží spíše na situaci a na tom, co z vyprávění vyplyne. Pro ujasnění je nutné doplnit, že rozhovory byly ponechány v mluvené řeči, nebyla nikterak upravena jejich spisovnost, jelikož takto neupravené rozhovory dokáží lépe vykreslit celkový obraz a kontext, ve kterém se bezdomovci pohybují.

4.1.5 Analytická část

Poté co jsem sesbírala rozhovory, následoval jejich přepis. Jednalo se o nejdelsí a nejpracnější část výzkumu. „

Kvalitativní materiál ve formě transkripce rozhovorů, protokolů pozorování, textových a audiovizuálních materiálů a dalších druhů dokumentů se transformuje a interpretuje s cílem zachytit smysluplně komplexitu zkoumaných jevů a případů sociálního světa“ (Hendl 2005: 223).

Poté následovala jejich analýza, které spočívala ve stanovení si nejdůležitějších a nejvýznamnějších kódů a následným přiřazováním důležitých citací, které by odpovídaly cílům a zamýšlené struktuře diplomové práce. „*Nejprve se výzkumník musí důkladně seznámit s materiálem a jeho strukturou. Po úvodní prohlídce*

nashromážděných dat, prvním čtením získaných textů se sestavují seznamy s počáteční strukturou témat, které budou sloužit pro základní klasifikaci“ (Hendl 2005: 218).

Tím se mi vyprofilovala zajímavá témata, která budu zpracovávat a vytvářet jimi strukturu své diplomové práce. I když se mi možná všechny rozhovory nevyvedly tak, jak jsem si představovala, tak mi každý z respondentů poskytl jinou škálu informací a zkušeností ze svého života. *„Naopak je zavádějící myslet si, že analýza sahá do hloubky nebo ještě hůře, po celku „obsahu“. Pojem „obsahová analýza“ se vlastně vůbec nehodí pro metody, které ji používají a které ze své podstaty zpracovávají to, co se nabízí jako nejzřejmější“ (Kaufmann 2010: 24).* Tato citace souhlasí s vizí práce, protože sběr dat a následná analýza se zabývá pouze určitým problémem nebo situacemi, které obsahují hodně informací a je tu i snaha, aby zasahovaly do hloubky tohoto tématu. Ale téma samo o sobě je dost široké, proto byla vybrána dílčí důležitá témata, které by měla zaznít v každém životním příběhu. Pomocí analýzy dojdeme k tématům, které jsou důležitá ve své podstatě s ohledem na téma a cíl práce. Zde se zaměřím na určitá témata, která s životních příběhů vystávají.

4.1.6 Kritický pohled na zrealizované rozhovory

Když se zpětně zamyslím nad rozhovory, které jsem natočila, tak mě napadá, že jsem se při některých částech mohla ptát ještě více. Myslím si, že respondenti nakonec ale stejně řeknou jenom to, co se jim v tu chvíli vybaví a co jim přijde důležité. Ani pravdivost všech informací, které mi prozradili, není zcela průkazná, a tak se rozhovory musí brát s nadhledem. Ne vše je tedy úplná pravda. Někteří respondenti vědomě zkreslovali svou situaci, jiní následkem třeba nemoci, také o sobě neposkytovali zcela pravdivé informace.

Někteří respondenti mluvili přirozeně sami, aniž bych se musela neustále doptávat a řekli vše, co jsem potřebovala k jejich životnímu příběhu vědět, ale někteří respondenti nevěděli, co mají vlastně říkat a možná nepochopili, co od nich čekám. Proto jsem se jich musela sama ptát a přesto jsem se určitě nezeptala na vše potřebné. Toto téma je velmi široké, tudíž jsem se ptala na běžné pasáže, které patří do života, ovšem některé specifika, které zažil pouze onen jedinec, jsem vědět nemohla a když to nezmínil sám, tak jsem se k tomu nedopátrala.

Snažila jsem se od svých partnerů na rozhovor získat co nejvíce podrobných informací, ale někdy jsem byla také v koncích a nevěděla jsem, na co bych se ještě mohla zeptat a také jsem mohla více podněcovat své respondenty, aby se více zamýšleli, a tak si vzpomněli třeba i na více věcí či události ze svého života. I když tento úkol není

zcela jistě úplně jednoduchý. Při uskutečňování rozhovorů jsem se snažila být vnímavá a vstřebávat vše, o čem moji respondenti mluvili a také chápat to, co zrovna prožívají nebo dříve prožívali. Dávala jsem najevo souhlas a podporu při jejich těžké životní situaci a snažila jsem se s nimi soucítit. Na rozhovory jsem se připravovala a snažila se promýšlet, na co bych se případně zeptala, i když to tak úplně nejde, když jsem dopředu nevěděla, o čem bude ten který respondent mluvit a na co tedy navázat.

Nevím, jestli se mi úplně povedl narativní rozhovor, možná jen v některých případech, protože jak jsem už zmiňovala, někteří respondenti prostě sami nedokázali vyprávět a nevěděli, o čem mají mluvit.

5 Životní příběhy jednotlivých respondentů

V této kapitole budu rozebírat životy lidí bez domova, kde jsem stanovila některá důležitá období v jejich životech. Budu vycházet z výzkumné sondy, potažmo z rozhovorů, které jsem s některými bezdomovci natočila a také se to budu snažit propojovat s odbornými poznatky. Období života lidí bez domova jsem stanovila následovně: dětství, rodinné zázemí, životní zlom, zdraví, přátelé a děti bezdomovců. Životní období pojmám jako důležitá témata v životě každého člověka a o těchto tématech se moji respondenti často zmiňovali, proto považuji za důležité tyto témata zmínit.

Zde v úvodu této kapitoly rozeberu některé charakteristiky rizikových rodin, protože rodina je časté téma, které se objevovalo v rozhovorech a hraje v životě všech respondentů významnou roli. Podle Hradeckých nemůžeme jednoznačně potvrdit, že každá riziková rodina vytváří stereotypně rozpad rodiny a její nefunkčnost. Existují výzkumy, podle kterých můžeme diagnostikovat, že rodiny s problémem jakékoli tenze, s nepřátelskou interakcí a s narušenou funkčností patří k těm rodinám, jejichž členové jsou často v nebezpečí upadnout do bezdomovectví. Patří k nim hlavně:

- a) rodiny s dospělým alkoholikem
- b) rodiny s členem rodiny závislým na drogách
- c) rodiny s dospělými či mladistvými delikventy
- d) rodiny s členy s psychickou poruchou, s mentálně retardovaným dítětem
- e) rodiny se zneužívanou nebo týranou ženou
- f) rodiny se zanedbávanými dětmi
- g) rodiny s týranými dětmi
- h) rodiny se sexuálně či emočně zneužívanými dětmi
- i) rodiny svobodných matek
- j) rodiny rekonstruované
- k) rodiny romské
- l) rodiny migrantů a rodiny hledající exil (Hradecký, Hradecká 1996: 50).

Jak později na uvedených příbězích uvidíme, některé rodiny respondentů se do tohoto výčtu rizikových rodin, budou řadit. V některých příbězích tyto problémy byly, a tak zde uvidíme charakteristiky těchto rizikových rodin.

Rodinné zázemí může mít často vliv na životy lidí, kteří se postupem času ocitli na ulici. Často rodiny nejsou zcela fungující a nedávají svým členům dostatečné podněty ke zdravému vývoji. Když se lidé stanou bezdomovci, rodiny také často nezasáhnou a

neposkytnou jim potřebnou pomoc. Jak budu dále popisovat, to se stalo pouze u jednoho z respondentů, kterému pomáhá jeho otec. Ani rodiny, které moji respondenti sami zakládali, nebyly často příliš úspěšné. Někteří prošli rozvody, jiní se vůbec neoženili.

„Někteří mladí bezdomovci považují rozpad rodiny za důležitý mezník svého života, který odstartoval jejich další potíže. Ukazuje se, že k takovému zlomu může dojít kdykoli v průběhu dětství či dospívání. Z jejich příběhů nevyplývá, že by měl rozchod rodičů v raném věku vždycky závažnější důsledky. Taková událost může mít značný subjektivní dopad, i pokud k ní dojde později. Konkrétním důvodem pocitu ztráty jistoty může být cokoli: koncentrace manželských partnerů na svoje vlastní problémy, narušení jistoty rodinného zázemí, pocit nezájmu či dokonce zavržení ze strany rodičů či příchod nového, z pohledu dítěte nežádoucího člena rodiny, obvykle neostatního otce. Nejde tedy jen o to, že se rodina rozpadla, ale i o tom, proč a jaké byly důsledky jejího rozpadu.“ (Vágnerová, Csémy, Marek 2013: 30). Vlivy rodiny mohou být i negativní a mohou zapříčinit špatný start do dospělého života jedinců a započít jejich problémy a rozhodnutí odejít z rodiny raději na ulici. Jak uvedená citace objasňuje, problémy mohou být rozmanité, vždy však mají vliv na mladého člověka, který v této rodině musí žít. Člověk by měl pociťovat alespoň nějaké jistoty ve svém životě a rodina bývá pro většinu z nás častou jistotou.

5.1. Příběh pana L.

Když lidé vyprávějí o svém životě, často začínají dětstvím. Často dětství lidí, kteří jsou nyní bez domova, probíhalo úplně standardně, jako dětství běžného člověka, každého z nás. Ačkoliv respondent tvrdí, že měl bezproblémové dětství, tak zároveň vypráví o tom, že nejen jeho dětství bylo poznamenáno nepřijetím ze strany otce. Vyprávění o dětství je třeba vždy vnímat s jistou rezervou, protože respondenti mohou mít obecnou tendenci si dětství idealizovat.

V životě každého z nás hrají důležitou a nezanedbatelnou roli také rodiče, na ty pan L. vzpomínal v souvislosti s jeho aktuální situací. Pan L. má špatné vztahy se svým otcem, který si prý myslí, že pan L. je syn vojáka a ne jeho. Matka pana L. je v současné době těžce nemocná, a kvůli otci s ní pan L. nemá žádné osobní kontakty, pouze je s ní ve spojení telefonicky. Matka mu nyní v náročném životním období velmi chybí a neviděl ji od roku 2004, proto se snaží alespoň o telefonickou komunikaci. Problémy s jeho otcem také pramení z nehody, která byla životním zlomem v příběhu pana L., ale o tom se ještě zmíním dále. *„Důležitou součástí jakéhokoli příběhu je*

způsob vnímání vlastního domova a jeho hodnocení. Mladí bezdomovci dost často popisují rodiny, z nichž pocházejí, jako od počátku velmi problematické, subjektivně neuspokojivé, které se ani v průběhu času nezměnily k lepšímu. Někdy byly tyto rodiny neúplné a později doplněné (často pro daného jedince nežádoucím způsobem), nebo se v různém období jeho života postupně rozpadaly“ (Vágnerová, Csémy, Marek, 2013: 17). Zde autoři mluví o rodinách, které mají své nedostatky, stejně tak jako rodina pana L. a dalších respondentů, kde vztahy mezi členy rodiny nebyly vůbec ideální. Ani čas těmto rodinám nepomohl a je jasné, že většina jejich členů se v takovýchto rodinách necítila dobře. O takovýchto problémech v rodině mluví i pan L., který byl také ženatý a ve svých dvaceti osmi letech se rozvedl a podruhé se oženil, když mu bylo třicet dva let. Přestěhoval se k nové manželce, která měla vlastní dům po její babičce, a život pana L. se zdál v pořádku. Toto období sám hodnotí jako dobré, měl i práci, takže se mu zatím většina věcí v životě dařila, i když s menšími zádrhly.

Do rodiny patří také sourozenecké vztahy. V případě bezdomovců mohou třeba pomoci v nelehké životní situaci. Pan L. má dva bratry, nejstarší z nich Míra pracuje či pracoval v nemocnici společně s panem L. Jeho druhý bratr se jmenuje Pavel a je ženatý. Pan L. má dlouhodobé spory s jeho ženou, která ho dostala do opatrovnictví po nehodě autobusu, kterou utrpěl a o které se ještě zmíním. Problém je v tom, že mu nedává žádné peníze a to je i důvod, proč je pan L. na ulici.

Nyní přejdu k samotnému životnímu zlomu, který se přihodil v životě pana L. a velkou mírou jeho život ovlivnil a vzpomíná na něj takto: *„Všechno bylo dobré až se semlel rok 2004, já byl dělal v nemocnici, jel jsem domů, autobus boural. Koneckonců tady je památka ještě (ukazuje na bouli na hlavní). A v lednu se to stalo, vlastně koncem dubna dá se říct jsem se probral to bylo (přerušeni od ostatních klientů v denním centru - nesrozumitelné) pak jsem jel do Kladruhu na rehabilitaci. Když jsem to všechno absolvoval, tak už mě nechtěla samozřejmě. Já říkám, dobře no, prostě seš nemocnej a no sem byl v invalidním důchodu a tohleto už sem měl důchod. A teď ještě navíc sem měl, když sem měl po tom úrazu, tak vlastně potom, si na mě moje švagrová nechala udělat opatrovnictví, což tím skončilo podvodem taky časem to šlo k soudu. No, a když chodil důchod, tak chodil na moji švagrovou na účet a mě z toho dávala třeba 260 na měsíc, což bylo docela dost podle ní. No a tím, že se to pak začlo sypat, neměl sem už peníze na bydlení“ (pan L.).*

Zde svůj životní zlom popisuje pan L. tak, jak ho sám vnímá. Manželka se k němu obrátila zády, a tak se neměl pan L. v podstatě kam vrátit, ani neměl prostředky na to,

aby si pořídil byt. Pan L. prodělal operaci mozku a kvůli tomuto zranění by měl dostávat invalidní důchod. Zde vidíme, že pan L. se ocitl v nepříznivé situaci ne svou vinou. Byla to nešťastná shoda náhod, kdy za nehodu autobusu sám nemohl (informace od sociální pracovnice). Zajímavé je, že nehodu autobusu popisuje z pohledu cestujícího, jak jsem však po rozhovoru zjistila od sociální pracovnice, pan L. byl řidič tohoto autobusu. Měl při nehodě vážná poranění a jejich následky si nese dodnes.

Ve vyprávění pan L. pokračuje tím, že před nehodou žil celkem spokojeně, vydělal si dost peněz a najednou se mu vše sesypalo a přišel o rodinu, o práci a o děti. Celou svou situaci viděl tak, že přišel o život, protože jenom ty děti tvořily důležitou část v jeho životě. Jeho starší dcera byla v době rozhovoru na pana L. rozzlobená a jeho mladší syn ho v současné době ani nepoznával.

„Krizе v životě ukazují, že vývoj se v žádném případě neodehrává rovnoměrně, nýbrž že jde o rozhodnutí, což je původní význam slova „krize““ (Schneider 2005: 60). Ani u pana L. neprobíhal vývoj jeho života rovnoměrně. Zažil ve svém životě krizi v podobě autobusové nehody, na základě této krize se pan L. musel nějak rozhodovat, co bude ve svém životě dělat dále. Z toho vyplývá, že krize nás v životě nutí rozhodnout.

Ve svém vyprávění pokračoval pan L. tématem práce a vzdělání, které do jeho života také neodmyslitelně patří. Co se týká vzdělání bezdomovců, pro objasnění jsem zvolila následující výrok: Na bezdomovce je často nahlíženo jako na lidi, kteří často nejsou schopní či ochotní respektovat běžné normy a plnit své povinnosti. Tento postoj se projevuje už v dětství a projevuje se ve vztahu ke škole. Bezdomovci mají nedostatečnou úroveň dosaženého vzdělání a chybí jim kvalifikace, které plynou z jejich přístupu, jsou překážkou k dosažení lepšího sociálního statusu (Vágnerová, Csémy, Marek 2013: 45).

Pan L. má, jak zmiňuje i předchozí tvrzení, také učiliště. Vyučil se na řezníka, čili úplně bez vzdělání není. Dále dodává, že tuto práci nějaký čas vykonával, potom měl různá jiná zaměstnání a nakonec pracoval v nemocnici do roku 2004. V době rozhovoru vyjadřoval obavy z práce, ale zároveň si dodával k tomuto kroku odvalu. V rozhovoru se však vůbec nezmiňoval o své práci řidiče autobusu.

Nyní přejdu ke zdraví, a jak ho vnímá můj respondent. Pan L. v rozhovoru vyjadřoval vděk za to, že alespoň to zdraví mu slouží po tom, čím vším si už v tomto ohledu prošel od doby co se mu stala nehoda a prodělal kóma. Tvrdil, že má veliké štěstí, že vůbec přežil, ale často pociťuje bolest hlavy na bouli, hlavně při změnách

počasí, a zároveň dodal, že se to nestalo jeho vinou. V životě pana L. nehraje roli ani alkohol, jak to bývá u některých bezdomovců. Pan L. se snaží žít, aby si své zdraví zachoval, tak jak to jen život na ulici dovoluje. Nepropadl žádné závislosti.

Dalším důležitým tématem v životě pana L. jsou děti. Zde pan L. hovoří o svém nejmladším synovi Matějovi, s kterým se už několik let neviděl, protože mu to jeho bývalá manželka, která pana L. po jeho nehodě vyhodila z domova, nedovolila. Tento syn v době rozhovoru nevěděl, že je pan L. jeho otec, jak uvedl pan L.. Míša je dcera pana L. z prvního manželství. Jeho bývalá žena byla ve výkonu trestu, a tak se o ni staral pan L. sám, než utrpěl nehodu v autobusu. Poté byla jeho dcera svěřena do péče jeho otce, s kterým nemá pan L. příliš dobré vztahy. Byla teda v péči svého dědečka a babičky. Nyní je jeho dcera již plnoletá, přesto mají spolu s panem L. nějaké neshody a moc se nevidají.

Pan L. má velmi optimistické vyhlídky do dalšího období života. Čeká, že se jeho život zlepší, že se dostane z ulice, a že dostane peníze, které mu dluží jeho švagrová. Tato záležitost je ale nadále v řešení soudu, a tak panu L. nezbyvá než čekat. Dále se obává, že ale nezmění vztah se svým synem, rád by se s ním vídal, ale neví zda, by to bylo pro syna dobré. Stále věří, že se jeho situace nějak srovná, což je pro něj osobně důležité. *„Kdyby no, kdybych moch něco zmínit, tak bych se změnil a když by se to stalo teď v téhle době, tak bych se zachoval asi úplně jinak. Nevim, já si myslim, že sem nic špatnýho neudělal. Nicméně, souhra náhod, najednou se to všechno bum zhroutilo , ale já bych to udělal asi trochu jinak a to ještě vim, to už mám zjištěný, že jak mi platí na bolestný a já nevim co všechno, tak mi dluží 42 milionu, já už je tam mám. A já na ně ani nemůžu a až na budu moct, tak bych si koupit byt, baráček, spíš baráček , protože já jsem z vesnice a ,že bych část věnoval třeba přemešlel sem nad dětskou onkologií do nemocnice nebo tak něco, hlavně do nemocnice, když sem to tam viděl kolikrát tak to je strašný jo. No ale nevim no“* (pan L.).

V životě každého člověka jsou důležití také přátelé. U bezdomovců se však s pevnými a spolehlivými přátelstvími moc neseťkáváme. Pan L. na otázku přátel odpověděl, že nějaké přátele stále má, ale tato přátelství jsou velmi účelová. Kamarádi za ním přijdou jenom někdy a jindy se nechovají dobře. To potvrzuje i následující text:

„Leckdy nejde o vztah, ale jen o výhodnost existence skupiny, o symbiózu, která usnadňuje život na ulici. Lidé společně čekají na jídlo, předávají si informace, nechají přespat apod., ale hlubší vztahy mezi nimi nejsou. Je jim v zásadě jedno, kdo přijde, pokud se bude chovat přijatelně a nebude do jejich zvyklostí zasahovat. Názor, že vztahy

mezi bezdomovci jsou spíše špatné, ve skupině převažuje“ (Vágnerová, Csémy, Marek, 2013: 109-110).

5.2 Příběh pana A.

Pan A. patří do skupiny mladých bezdomovců, je mu kolem dvaceti let a na ulici strávil nějaký čas, než začal využívat pobytu v azylovém domě. Své dětství prožíval na vesnici a dodává, že do jeho třinácti let bylo v pořádku. Potom toto období pan A. vnímá tak, že na něj jeho matka neměla příliš čas, protože byla od rána do večera v práci. Pan A. se měl starat v podstatě sám o sebe a začal zanedbávat školu.

Zde je patrné jak začínaly problémy pana A., jak mu jeho život v rodině začal nevyhovovat a jaké byli vlastně počátky rozhodnutí, které směřovalo k tomu, že se nakonec rozhodl z rodiny odejít raději na ulici. Když bylo panu A. šestnáct let přestěhoval se s rodinou do Českých Budějovic a pan A. přestoupil na školu v tomto městě do druhého ročníku. Důvod ke stěhování byla pracovní nabídka jeho matky v nemocnici, protože matka pana A. pracuje jako zdravotní sestřička. Pan A. dodává, že jeho matka pracovala čím dál více a že mu vyčítala, že se zničila kvůli němu. Zde je zřejmé, že rodinné vztahy potažmo vztahy mezi matkou a jejím synem by se nedaly zrovna považovat za dobré.

Abych tento případ objasnila, tak musím zmínit, že tato rodina byla nebo vlastně stále je, neúplná. Chybí zde otec, který odešel od rodiny velmi brzy. Pan A. se s ním v době rozhovoru nestýkal, ani s ním nebyl v kontaktu. Jeho rodiče se rozvedli, když panu A. bylo šest let. Pan A. vzpomínal na výlety s otcem k jeho babičce. Pan A. se sám snažil o kontakt se svým otcem, ale jeho matka mu to pak zakazovala, protože si nepřála, aby byl pan A. v kontaktu se svým otcem. V jeho patnácti letech mu kontakt už dovolila a pan A. zjistil, že se jeho otec znovu oženil, protože při prvním telefonátu narazil právě na jeho novou ženu, s kterou si píše stále na sociálních sítích.

Zde je ukázka toho, jaký měl pan A. vztah se svým otcem, kdy s ním měl asi dobré vztahy, dokud s nimi žil v rodině. Takovéto chování matky je možná zvláštní, protože situace partnerů po rozvodu bývají většinou velmi různé.

Co se týká rodiny, tak jsou důležití v životě lidí také sourozenci. O nich mluvil i pan A., kdy se dozvěděl o nevlastním bratrovi z otcovy strany a v domácnosti žil se sestrou, s kterou má složitý vztah, kdy spolu někdy vycházejí a jindy ne. Dalšího svého sourozence z otcovy strany zatím ani neviděl, protože s otcem neudrží časté kontakty.

Do většiny životních příběhů lze také zahrnout vzdělání a povolání. Pan A. zde mluví o svých zkušenostech se studiem konkrétně s učilištěm. Učil se na truhláře, ale

nebavilo ho to. V souvislosti se školou dodal, že navštěvoval psycholožku, protože měl tiky a špatně v noci spal. Dále dostal nabídku práce od známého, a tak v osmnácti letech začal pracovat, aby pomohl matce. Práce mu ale nevyšla, tak se odstěhoval, přestal komunikovat s matkou i sestrou, bydlel v různých městech a skončil v azylovém domě.

Konkrétní důvody pro odchod z domova popisoval pan A. takto. *„Ale né já sem to vydržel do osmnácti pak sem vypad. Ehm (přemýšlí), ne to mi právě začalo největší peklo ze všeho. To jsem byl hlídanej, to sem nemoh ani na krok ven sám nic, protože už mi mamka nevěřila. No do osmnácti nebo v patnácti, šestnácti se to nák uvolnilo, protože co sme se sem přestěhovali, tak mamka neměla na nic čas. Byla od rána do večera v práci pak, pak jí třeba zavolali, přijela domu, jenom se najedla ani se nevysspala a jela hned na noční. No a když sem jí říkal, at' odejde z tý nemocnice, at' jde jinam, tak říkala, že ne, že by nebyly peníze a to“* (pan A.). Toto byl začátek problémů, které pan A. pociťoval ve své rodině. Pan A. měl nejspíš pocit, že o něj nemá nikdo příliš zájem a situace doma pro něj přestávala být únosnou. Další důvod, proč odešel z domova, byl ten, že se jeho matce nezamlouvala jeho přítelkyně, s kterou v době rozhovoru už pan A. čekal dítě a jsou spolu již 4 roky.

Aby nebyl omezován, tak se pan A. rozhodl pro odchod z domu, kdy se o sebe a o svou přítelkyni chtěl dále starat sám. *„Jako dítě, které chce být v prvních letech života přijato důvěrně blízkými lidmi, tak hledá mladistvý své zcela osobní místo v životě“* (Schneider 2005:38). Tato citace se hodí na životní příběh pana A., kdy si nerozuměl se svými blízkými a chtěl si najít své místo v životě, které by nebylo závislé na jeho blízkých. Své místo nakonec našel odchodem z domova a životem spolu s jeho přítelkyní.

„V době plnoletosti už většinou nejde o dočasný útěk, ale o definitivní odchod. Takový člověk má právo se rozhodnout, co bude dělat a kam půjde, a nikdo jej nemůže v tomto směru omezovat, ale na druhé straně už není nikdo povinen se o něj starat“ (Vágnerová, Csémy, Marek 2013: 59). Toto tvrzení také odpovídá případu pana A., kdy jakmile mu bylo osmnáct let, rozhodl se odejít z domova, a že už dále nebude závislý na své matce. Zároveň bych tuto citaci porovnála s tou předchozí. Autoři možná jiným způsobem vyjadřují podobné myšlenky. V té první mladý člověk nebyl přijat svými nejbližšími a to mohl být spouštěcí mechanismu pro odchod z domova, pro nalezení svého místa ve světě.

Co se týká zdraví, tak jak už se pan A. zmiňoval, má nějaké psychické obtíže a dochází k psycholožce. Pan A. bral léky na tiky, ale říká, že mu příliš nepomohly, tak je

přestal brát. Svě zdraví vnímá vcelku jako dobré a dlouhou dobu nebyl nemocný. Jinak, i když žil pan A. na ulici s partou, nepodlehł pití alkoholu ani kouření jako lidé z jeho party.

Nyní uvedu pohled pana A. na jeho budoucnost. Cílem pana A. je dostat se z azylového domu a získat práci, kterou by mohl dostat od známého nebo by mu přišla vhod i brigáda. V tomto přístupu k práci vidí potencionální změnu a odchod z azylového domu. Další co přijde v budoucnosti je narození dítěte, které čeká pan A. se svou přítelkyní. Na dítě se velmi těší a má připravené vše potřebné pro jeho příchod. Až si najde práci, bude bydlet společně se svou přítelkyní a dítětem u jejich rodičů. Myslím si, že tyto vyhlídky pana A. jsou docela realistické a pan A. o své budoucnosti mluví rozumně, kdy si nekreslí něco, co není reálné. *„Představy, resp. přání mladých bezdomovců, ale vždycky realistické nejsou. Někdy je lze chápat spíš jako ideální variantu, kdy ani oni nevěří, že by se mohla uskutečnit. V každém případě jsou zajímavou informací o jejich osobnosti“* (Vágnerová, Csémy, Marek 2013: 169). Zde vlastně můžeme vidět jakýsi protiklad toho, co říká pan A., kdy on se řadí také mezi mladé bezdomovce, má však na rozdíl od uvedeného výroku, představy o své budoucnosti celkem realistické. V literatuře jsou popsány však mnohočetné výpovědi bezdomovců, kdy jsou jejich představy zcela mimo realitu.

5.3 Příběh paní V.

Paní V. vyrůstala v dětském domově. Je zřejmé, že děti, které vyrůstají v dětském domově, mají ztíženou pozici v životě. Musí se ihned postavit sami na vlastní nohy, což není vždy jednoduché, nemají se na koho obrátit, když se jim v životě nedaří, nemají žádné zázemí, kam se vrátit v případě závažných problémů, se kterými se může potýkat každý z nás. V patnácti letech paní V. musela odejít a musela se o sebe starat v podstatě sama. Její dětství v dětském domově bylo jistě odlišné než dětství u přecházejících respondentů, kteří vyrůstali v rodině.

Poté se paní V. vyučila jako tkadlena a nějaký čas pracovala, pak se vdala a hned otěhotněla a měla děti. *„Vdala sem se tam, měla sem tam manžela, s kterým mám 3 děti. Nakonec teda to dopadlo tak, že jsme se rozvedli, protože nás týral, byla jsem jakoby tři a půl roku pod utajením v Blansku v azylovém domě, to se táhlo, to sme se s nim soudili 3 roky, no nakonec to zůstalo tak, že sem se v tom Blansku znovu vdala s manželem, s kterým sem doted', mám s ním holčičku tříletou, no ale celou dobu prakticky, do svého trvalého bydliště se nemůžu vrátit, že jo, kvůli bejvalýmu“* (paní V.).

Paní V. zažívala těžké období, kdy musela snášet bití od manžela, když jí bylo vysvětleno, že takto to v rodinách fungovat nesmí, rozvedla se se svým manželem, ale musela žít dále pod utajením a stěhovat se z jednoho azylového domu do druhého.

Paní V. měla problémy se svým manželem po narození druhého syna, jak zde uvádí: „*No narodilo se nám první dítě, byl to kluk všechno bylo v pořádku, narodil se druhý kluk ten jako teda nevím do teďka se tomu divím, byl blondák modrý oči (smích) i když jako vim, že to bylo jako bejvalýho, ale prostě jeho se to dotklo, že on není tmavej, ale je bílej, že byl opravdu jako bílej měl blondatý vlasy, modrý oči. No tak začal prostě pátrat, že to není jeho. Tak tehdá mi pomohla sociálka udělat odběr krve, abysme prostě opravdu věděli čím to je, protože já jsem si byla jistá, že to je jeho. No tam se zjistilo jako, že na papíře, že opravdu je to jeho, ale on si to stejně nenechal prostě uznat. Tak sme se začali, prostě začal mě bít, pak už viděl že, jako bije mě, začal být i děti, prostě všechno co chtěl, tak si to bral násilím nakonec sem teda z násilí i s ním spala, to mám do toho sem otěhotněla s holkou, se čtrnáctiletou, teda dneska je jí 14 mám jí s sebou tady. No a prostě utíkala jsem na azylové domy, vracela jsem se nazpátek, protože mě vždycky našel, přivedl mě nazpátek zas to bylo horší“ (paní V).*

Pro tuto výpověď z životního příběhu paní V. jsem vybrala následující citaci, která tuto situaci potvrzuje: „*Povšimněme si ještě jednoho problému kriminality. Je to trestná činnost, která má největší dopad na bezdomovský fenomén. Vyhánění muže, ženy i děti z jejich domovů, fascinuje svými následky rezignace na život, motivuje ke strachu a úzkosti, k zoufalství a bezradnosti. Domácí násilí“ (Hradecký, Hradecká, 1996: 60). Toto je charakteristika domácího násilí, jak ho vnímá většina z nás. Vystihuje pocity obětí domácího násilí. Stejně jako jiné oběti, i paní V vyhnalo domácí násilí z jejího domova.*

Děti jsou nedílnou součástí života paní V.. V době prvního rozhovoru se zmiňovala o dvou synech a dceři z prvního manželství. Když odešla od svého manžela, seznámila se s jiným mužem, se kterým má holčičku, dnes již pětiletou. Zároveň je ve svém věku už babičkou. Ve svém prvním manželství vychovávala nevlastní dceru svého muže, od které má již vnoučata a její dva starší synové mají také děti. Paní V. má k dětem velmi pozitivní vztah a bylo vidět, že má své děti ráda a dobře se o ně stará v rámci možností, které jí poskytuje azylový dům, kde v současnosti přebývá.

Existence dítěte a tak i jeho ztráta, bývá důležitou součástí životního příběhu mnoha bezdomovkyň, je také zajímavá interpretace ztráty dítěte oslovenými ženami, kdy podle jejich vyprávění byli příčinou mateřského selhání objektivní obtíže jako

nedostatek peněz, špatné bydlení, nedostatek podpory apod. (Vágnerová, Csémy, Marek 2013 125-126). Toto tvrzení jsem uvedla k příběhu paní V., abych ukázala, že to nemusí být vždy tak, jak uvádí autoři jako např. u paní V., která se i přes veškerou nepřízeň a sled událostí dokázala o své děti nějakým způsobem postarat.

Co se týká pohledu do budoucnosti, má paní V. spíše obavy z toho, že se její bývalý manžel vrátí z výkonu trestu a ona se potom nebude moci stýkat s jejich společnými syny, a tak už paní V. nebude mít možnost je navštěvovat.

Svou situaci v době prvního rozhovoru vnímala paní V. tak, že vlastně neví, co bude, má druhého muže, který pracuje na pile v nedaleké vesnici od AD, kde pobývá a má ohledně něj divný pocit, který popsala jako nedůvěru a strach, že jejich vztah a případné soužití nebude fungovat. Má dojem, že se její současný manžel od doby jejich seznámení změnil, paní V. vidí, že má rád pouze jejich společnou dceru a dceru paní V. v oblíbě zřejmě nemá. Její manžel se v jejich dcerce sám vidí a paní V. tento problém bere na vědomí a má ohledně toho starosti. Toto by také mohlo být překážkou v jejich budoucím společném životě, když by si nerozuměl se svou nevlastní dcerou.

5.4 Příběh pana M.

Jako u předchozích respondentů začnu i u pana M. jeho pohledem na své dětství, které pan popisuje jako normální. Jeho matka byla dvakrát vdaná a on je z druhého *manželství* a má tři sourozence. S jeho otcem, který byl alkoholik, žila matka tři roky a poté se s ním rozvedla. Pan M. navštěvoval základní školu a potom zůstal jenom s matkou, a když mu bylo šestnáct let, tak jeho matka zemřela. Po smrti své matky zůstal sám se svými třemi bratry. Pana M. dále vychovával jeho o deset let starší bratr do doby, než šel pan M. na vojnu. Tento začátek života je určitě rozdílný než u předchozích respondentů, protože zde je zkušenost s otcem alkoholikem a také se smrtí matky, což mohlo mít vliv na prožívání celého dětství pana M.

V jeho příběhu hráli důležitou roli jeho sourozenci, jak sám dodává, má dnes staršího bratra, s kterým se vídá, nejstaršího bratra viděl naposledy, když jim zemřela matka a ještě jednoho bratra ve městě, kde pan M. žije nyní. Dále má pan M. ještě sestru. Zkoušel kontaktovat jednoho z bratrů, ale jeho švagrová ho do jejich domu nechtěla pustit a bratr toto rozhodnutí neovlivnil, protože kdyby tam jeho bratr přišel s ním, tak jeho manželka by je prý vyhodila oba dva.

Problémy se v životě pana M. objevily, když šel pracovat do Línů a měl tam družku, která ho podle jeho slov, vystěhovala a sehnala mu nějaký holobyt, kde pan M. přebýval 2 roky a pak odešel do Českých Budějovic. Zde se musím zmínit o kontextu sdělení

pana M., který vlastně ani neřekl důvod, proč přišel o práci. Jak jsem později zjistila, bylo to zřejmě kvůli alkoholu. Pan M. je dlouhou dobu závislý na alkoholu.

Jak to bylo po příchodu do Českých Budějovic, vypráví pan M. takto: „*No vona chtěla jako sestra, já mám sestru ještě já mám dva bratry a sestru z toho prvního manželství ne. No a sestra mi právě řekla, že si mě vezme k sobě, ale ono to dopadlo, že sem zůstal na ulici no*“ (pan M.). Tento výrok pana M. částečně popisují autoři následujícího výroku. Hovoří ve své knize o tom, že klienti, kteří se ocitli na ulici v důsledku nadměrného užívání drog nebo alkoholu selhávají často v práci, nemohou systematicky pracovat a platit své účty. Zároveň rostou jejich náklady spojené s užíváním alkoholu a drog, protože: „*Klienti, u nichž bylo bezprostřední příčinou propadu na ulici nadměrné užívání drog nebo alkoholu. Jeho důsledkem bylo selhání v práci, neschopnost systematicky pracovat a platit svoje účty. Zatěžovaly je i vysoké náklady na alkohol a drogy. Jejich chování, nespolehlivost a hromadění dluhů vedlo nejenom k vyhození z práce, ale i z domova či z bytu nebo ubytovny. Velmi často jde o lidi, kteří měli i jiné adaptační potíže a problémy v chování, leckdy od dětství, a závislost je pouze urychlovačem nebo spouštěčem bezdomovecké kariéry*“ (Vágnerová, Csémy, Marek, 2013: 59). Popisovaná situace odpovídá i životu pana M., kdy vlivem užívání alkoholu ztratil vše, co si v životě vybudoval. Přišel o partnerku, práci a nakonec i o bydlení. Pan M. dostává invalidní důchod, ten mu však nestačí na pokrytí nákladů na bydlení. Možná má i takto stálý přísun peněz na alkohol.

Dále pan M. vypráví o svém vztahu ke vzdělání a následně práci. Je vyučený jako obráběč kovů v Motoru, kde pracoval dva a půl roku. Po absolvování vojenské služby začal cestovat a pak žil s družkou 10 let za Plzní v Líních, kde pracoval jako letecký mechanik po dobu 3 let, poté se rozešli s družkou a on odešel do Českých Budějovic za sestrou, která ho u sebe nakonec nechtěla. „*V pořádku, to sem si vlastně i našel zaměstnání tady to je dva roky zpátky když sem tu byl, no tak sem dělal tady jak sou invalidi za viaduktem, ježiš marja, jak ono se to menuje, teď nevím, tam sem dělal na CeEnce na mašině normálně no, jako umim programy na mašinách ještě něco mám v hlavě, než jí vypiju úplně jako. Tam mi málo platili, za 4 tisíce na CeEnCe to bylo jako málo*“ (pan M.).

I v Českých Budějovicích si pan M. byl schopný najít další práci. Otázkou však zůstává, jaký vliv měl alkohol na jeho zaměstnání, zda odešel opravdu kvůli nedostatečné mzdě nebo kvůli problému s alkoholem, který se u něj táhne již mnoho let.

„Mnozí mladí bezdomovci nejsou schopni či ochotni systematicky pracovat, nejsou dostatečně zodpovědní. Neumějí hospodařit s penězi a snadno dělají dluhy, které nesplácejí“ (Vágnerová, Csémy, Marek, 2013: 63). Toto tvrzení určitě neplatí jenom pro mladé bezdomovce, ale dá se přičíst i charakteristikám starších bezdomovců. Hospodaření s penězi bývá také problém, protože nejen mladí bezdomovci utrácejí peníze často za alkohol či cigarety, než aby si koupili nějaké jídlo.

V životě pana M. hraje alkohol nezanedbatelnou roli, proto považuji za důležité zmínit některé výroky či myšlenky vztahující se k tématu bezdomovectví a alkoholismu.

„Bezdomovec žije touto kulturou, která se organizuje okolo láhve, spolčnice neštěstí jeho trápení a bídy. Společensky opilství sice omezuje a zužuje jeho možnost znovupřijetí, nicméně oplátkou mu otevírá mentální svět. Zcela nepřirozeným způsobem alkohol usnadňuje druhotné, originální a rozdvojené vnímání osobě, která své denní strádání může strávit v malé, časově omezené veselosti, veselosti opilce. Pití ničí život, usnadňuje však přežití právě tento den“ (Hradecký, Hradecká 1996: 64).

„Zkušenost ukazuje, že nejvýznamnějším rizikovým faktorem bezdomovství je nadměrná konzumace a následná závislost na alkoholu“ (Barták, Hnilicová, Horáková 2006: 79). Tyto dvě myšlenky různých autorů jsem uvedla pro potvrzení toho, jakou hraje alkohol na ulici nezanedbatelnou roli v životě mnoha bezdomovců. Jak někteří sami řekli, bez té lahve, to tam prostě nejde. Alkohol jim umožňuje alespoň na chvíli zapomenout na realitu, ve které žijí, a pomáhá jim cítit se na chvíli dobře.

Když došlo na téma zdraví, tak pan M. zmínil, že má od svých šestnácti let změněnou pracovní schopnost. Má obtíže se zády, a proto pobírá invalidní důchod. Trpí také kornatěním cév a dodává, že by neměl kouřit. Ve svém životě si pan M. prošel i několika léčeními na protialkoholických léčebnách, ale žádné úspěšně nedokončil. Navštěvoval Anonymní alkoholiky a také chodil na antabus. V jedné protialkoholické léčebně vydržel 3 měsíce – celé léčení. Poté vydržel rok bez pití alkoholu. Po porušení abstinence následovala léčba ve Lnářích, kde byl 2 měsíce s tím, že měl doporučení do Červeného Dvora, ale v tom Červeném Dvoře vydržel 3 týdny. To bylo pro něj psychicky náročné, protože je nemluvný, a tak z léčení odešel.

„Dalšou skupinou su alkoholici. Ak chcu zostať v zariadení, musia spĺňať podmienky abstinencie. Ak to myslia s navratom do bežného života vážne, su ochotní sa podriaďovať, absolvovovať protialkoholické liečenie, navštevovať kluby abstinentov, spolupracovať s psychiatrom a psychologom. No bohužiaľ celá motivácia ich správania je zväčša účelová – nestratiť strechu nad hlavou. Unika im hlbší význam abstinencie“

(Jurovatý 2006: 38). K úspěšnému absolvování protialkoholního léčení je určitě nutná silná vůle a motivace. Je velká škoda, že když už pan M vydržel rok bez alkoholu, pak se k němu poté znovu vrátil a v abstinenci nedokázal pokračovat.

5.5 Příběh pana D.

Pan D. žil na ulici, když ho propustili z výkonu trestu. Podle jeho vyprávění by se měl kam vrátit, ale chtěl se o sebe starat sám, a proto na ulici nějaký čas pobyl společně se svou manželkou. Nyní společně obývají zahradní domek, kterému však chybí sociální zařízení a přívod elektřiny do domku, i proto pan D. nadále dochází do azylového domu.

V životě pana D. jsou důležití jeho rodiče, kteří mu i nyní pomáhají zvládat jeho situaci, protože je pan D. stále nezaměstnaný a nemá dostatek financí potřebných pro zajištění rodiny. Jeho otec je zásoboval oblečením, pomáhal zařídit bydlení. Pan D. zažil dva měsíce na ulici, protože nechtěl žít v milionářské rodině. Když byl propuštěn z výkonu trestu na svobodu, tak už nechtěl být na nikom závislý, ale jeho otec mu stejně přijel na pomoc, koupil, co pan D. potřeboval. Zaplatil by i bydlení, ale to pan D. sám nechtěl. Pro pana D., to sice není ideál, ale pomoc přijal, protože jinak by žil i nadále na ulici. Zde je tedy příklad funkční rodiny, která svému dítěti pomůže, když potřebuje a neotočí se k němu zády, jako to bývá ve většině případů rodin bezdomovců.

Život pana D. začal být složitý poté, co se vrátil z výkonu trestu, kde strávil kolem osmi let, poté začal mít určité problémy.,, *Tady žádný neexistuje, já sem jak sem vylezl, tak sem vylezl 13. listopadu minulej rok, dostal sem sociálku 3410 Kč, oženil sem se a 19. prosince mi volá paní Vimrová ze sociálního zabezpečení mi volala, prej pane D sou vám odebrány dávky, protože ste se oženil, já říkám fajn, takže ještě před Vánoce a co mám ženě dát? Když to nikoho nezajímá.*“ (pan D.). Člověku propuštěnému z výkonu trestu se těžko hledá práce, a tudíž je složité získat prostředky na obživu, když máte cejch kriminálního. „*O to nejde, že to znám, ale prostě tam není nic dobrýho a poslední dobou je to čím dál tím horší v kriminále. To máš samej feťák, samej černej a nic dobrýho ti to nedá v tom kriminále jako, to co neumíš, to se naučíš*“ (pan D.). Tomuto respondentovi pobyt ve vězení příliš neprospěl, jak sám hodnotí. Pan D. nepobýval na ulici naštěstí tak dlouhou dobu, ale také nechtěl příliš přijímat pomoc od své rodiny a chtěl se o sebe i svou manželku postarat sám. Málokterý zaměstnavatel přijme člověka, který nemá čistý trestní rejstřík.

„*Řady bezdomovců často rozšiřují lidé propuštění z výkonu trestu. Mnozí působí dojem sociálně silných jedinců, kteří mají před sebou ještě úspěšnou životní cestu. Jiní*

jsou na první pohled sociálně nezralí, potřebující pomoc, motivaci k dalšímu životu“ (Hradecký, Hradecká, 1996: 60). Pan D. určitě patří mezi silné jedince, je to zdravý muž, který se zdá být i sebevědomý, vidí svět a svůj život velmi realisticky. Má dispozice, aby svůj život změnil. Problém je u něj ale také pití alkoholu, kdy se pan D. řadí mezi kvartální alkoholiky, to je také problém při získání práce. Motivace panu D, ke změně svého života, ale určitě nechybí. Naštěstí nyní není na ulici, má provizorní bydlení, což mu dává lepší startovní pozici k získání zaměstnání a vymanění se tak ze své svízelné situace.

Pan D. je, co se týká práce, celkem skeptický. Mluvil o „zlatých časech“ za komunismu, kdy měl každou práci, i když vyšel z výkonu trestu. Dodává, že už žije na svobodě 11 měsíců, ale práci se mu přesto nepodařilo získat. Pan D. je vyučený kuchař s maturitou, ale i přesto mu nikdo práci zatím nedal. Pohoří vždy na výpisu z trestního rejstříku, který zaměstnavatelé požadují, a je mu proti vůli jim lhát.

Podle Bartáka můžeme rozdíl vidět i v oblasti životního stylu, především u kouření a spotřeby alkoholu. U bezdomovců je více kuřáků než v bydlící populaci, s tím, že v rámci bydlící populace patří mezi kuřáky lidé se základním a učňovským vzděláním, což je vzdělání nejčastější u bezdomovců. Zdraví také významně ovlivňuje spotřeba alkoholu. (Barták 2007:119) Z provedených rozhovorů vyplývá, že konzumace alkoholu je na ulici velmi častá, a že málokdo se objede úplně bez alkoholu. Někteří bezdomovci uvedli, že sbírají i vajgly, takže kouření patří také k faktorům, které mohou zhoršovat zdravotní stav bezdomovců.

Pan D. má se svou manželkou také několik dětí. Ta má některé s předchozím partnerem a některé mají společně. Děti s nimi však v jejich zahradním domku nežijí, protože jsou už dospělé, ale pan D. je s nimi v kontaktu. V rozhovoru se zmiňoval o svém synovi.

Posledním tématem v rozhovoru byl pohled na budoucnost, zde se pan D. vyjadřuje dost skepticky. *„A jaká budoucnost? Tak ať nám najdou práci ne?“* (pan D.). Pan D. nevidí na své budoucnosti nic příliš pozitivního. Myslí si, že se zatím snažil dost a ne příliš úspěšně, tak by mu práci měl někdo najít, myslí nejspíš úřady.

Postoj ke změnám do budoucna mnoha lidí bez domova je spíše optimistický u pana D. spíše pesimistický nebo realistický. Návrat do společnosti nebude pro nikoho jednoduchý, většina mých respondentů by se však k normálnímu životu vrátit chtěla. Někteří respondenti čekají, až se něco stane, jiní se sami snaží něco změnit a doufají, že se jim to podaří. Budoucnost je pro všechny důležitou součástí života a je dobré věřit, že

může přinést ještě něco pozitivního i v tak těžké situaci, v jaké se lidé bez domova nachází.

5.6. Změny v životě bezdomovců

V této kapitole bych se chtěla věnovat změnám v životě svých respondentů. Změny budu rozebírat po jednotlivých respondentech. Časové rozmezí mezi opakováním rozhovorů nebylo příliš dlouhé. V tomto případě to bylo pět měsíců, což není většinou dostatečně dlouhá doba na nějaké větší změny, přesto změny v životech některých respondentů nastaly, ať už se jednalo pouze o drobné změny.

Paní V.

Nyní přejdu k první respondentce paní V., která v současné době stále žije v azylovém domě pro matky s dětmi a v jejím životě se toho od doby předchozího rozhovoru příliš nezměnilo.

Paní V. mluví o tom, že se v jejím životě nic nového neudálo a v podstatě vše zůstává stejné, jenom se jí po dlouhé době ozvala její nevlastní dcera, kterou vychovávala ve svém prvním manželství. Dále jsme s paní V. mluvili o bydlení, jestli došlo k nějakým posunům v hledání bydlení a tím pádem odchodu z azylového domu a postavení se na vlastní nohy. Paní V. nevidí žádnou perspektivu, co se týče jejího bydlení ani do budoucnosti, aktivně bydlení hledá s manželem a obvolává nabídky. Problém vidí stále v tom, že je Romka s dětmi. Je zarážející, že ji a jejímu manželovi nikdo nechce pronajmout byt, i když se na první pohled jedná o slušnou rodinu. Paní V. působí velmi sympaticky, a proto mě udivuje, že nedostane byt jen proto, že je romského původu. Chápu, že lidé s tím možná nemají dobré zkušenosti, ale šanci by měl dostat každý. Paní V. nemá ani nárok na sociální byt, protože má trvalý pobyt v jiném městě, než by o sociální byt žádala, a tamní město ji trvalý pobyt nechce umožnit. Paní V. nevidí do budoucna v této oblasti žádnou možnost změny.

Další spíše změna, která nastane v budoucnosti je otázka pobytu její dcery v azylovém domě, kde mohou být matky s dětmi do patnácti let a její dcera brzy k této hranici dospěje. *„Je to takový. Nejhorší, že teďka na jaře naši holce bude patnáct a nevíme s ní, jak to bude, protože většinou ty děti sou tady jenom do patnácti let na azylovym domě“* (paní V.). Její obavy do budoucna lze pochopit. Spíš je udivující, že si paní V. tuto informaci ještě sama nezjistila, protože se to týká vlastně života a budoucnosti její dcery, což by mohlo být pro paní V. prioritou. Jak jsem se ale po

rozhovoru dozvěděla od sociální pracovnice, děti mohou zůstat i v patnácti letech pokud ještě studují.

Důležitým bodem v životě většiny lidí je partnerství nebo v tomto případě manželství. Paní V je podruhé vdaná. Její manžel chce, aby s ním šla spolu s dcerami bydlet do maringotky, ve které bydlí poblíž svého zaměstnání. Maringotka nemá sociální zařízení, takže to není pro paní V se dvěma dcerkami přijatelné. Proto jsou mezi nimi neshody a jejich vztah se celkově zhoršil.

Jedna změna, která nastala v životě paní V., je odebrání přídatků na dítě. *„Já už neočekávám vůbec nic, já už (smích) si myslím, že už se nedostaneme nikam fakt. A všechno se to hroutí. Ted' mi zrušili dávky, takže neberu přídatky vůbec už od toho října, je to pořád takový to, jenom kvůli tomu, že potřebujou podpis manžela a on není prostě schopnej přijít a podepsat mi ten papír. Jo to je pro něho velkej problém, takže to máme takov.“* (paní V.).

Dalším tématem v rozhovoru byla práce, a zda se paní V. snaží najít si nějakou práci. Paní V. by si představovala zaměstnání, při kterém by jí bylo nabídnuto i bydlení. Práce s bydlením by byla pro paní V. určitým řešením dostat se zpátky do normálního života, zatím se tak ale příliš nedaří. Důležitá je však i snaha. Paní V. dále dodává, že v takových to zaměstnání, kde je nabídka i bydlení shání většinou spíše muže.

Jinak je vše v životě této respondentky stejné. Bydlí nadále v azylovém domě, kde se stará o své dvě dcery. Žádné životní změny neočekává. *„Je otázka, kde se mění motivace a žebříček hodnot. Hledání „ bodu obratu“ bylo hlavním cílem našich rozhovorů s bývalými bezdomovci. Různým impulzů ke změně zažije v průběhu svého pobytu na ulici člověk mnoho, ale málokterý je tak silný, aby jej skutečně motivoval ke změně životního stylu“* (Vágnerová, Csémy, Marek, 2013: 269- 270).

Podle vyprávění respondentů se motivace ke změnám příliš nemění. Buď jsou lidé odhodláni se z ulice dostat a nějakým způsobem na tom sami pracují nebo nechávají svůj život prostě plynout a čekají, zda se něco přihodí. U některých respondentů však impulzem k zásadní změně mohlo být třeba narození dítěte, jak později uvedu. Je pravda, že zřídka přijde impulz, který by člověka přiměl k nějaké zásadní změně, s tím s autory zcela souhlasím.

Pan D.

Život pana D. se, stejně jako u paní V, také příliš nezměnil. Stále nenachází práci, protože má záznam v trestním rejstříku. Co se týká oblasti bydlení, žije pan D.

s manželkou v zahradním domku jako před pěti měsíci. Pořídili si také psa, ale museli ho později dát do útulku, protože manželka pana . měla alergii. U pana D. by se zřejmě dala najít motivace ke změně.

Pan D. v souvislosti s prací zmiňuje, že se snaží stále si nějakou práci najít, ale to se mu zatím nedaří a je z toho nešťastný. Problém je v tom, že většina zaměstnavatelů vyžaduje čistý trestní rejstřík. O práci se pan D. dále vyjadřuje tak, že se mu nabídla práce kuchaře, ale ne za příliš výhodných podmínek, proto se nemůžeme divit, že o takovou práci nestojí ani člověk v takové situaci, jako je pan D. Je pochopitelné, že za těchto podmínek, práci odmítne většina lidí.

Dále byla panu D. položena otázka na vztahy s jeho otcem, a zda mu stále otec vypomáhá. Pan D. odpověděl, že se snaží být nezávislý a to, zda mu otec pomáhá, nechává jen na něm, protože nechce být svému otci zavázaný. Snaží se vystačit si sám, a když už je něco nad jeho síly a sám to nezvládá, teprve pak otce požádá o pomoc.

To je v podstatě vše důležité co se odehrálo v poslední době v životě pana D. V jeho životě se nic důležitého nezměnilo. Motivaci ke změně však má, snaží se najít si práci a chtěl by se přestěhovat s manželkou do bytu. Nyní je však vše stejné jako dřív. *„Většina bezdomovců si je vědoma, že pobyt na ulici je škodlivý a má řadu negativních důsledků, ale přesto neusilují o změnu. Z rozhovorů s těmito lidmi vyplývá, že čekají na silný podnět, který by jim dodal dostatek síly začít s reintegrací“* (Vágnerová, Csémy, Marek, 2013: 269- 270). Toto tvrzení souhlasí i v případě mých respondentů, tedy některých. Někteří prostě čekají, až se něco stane, co by je mohlo posunout ke změně, ale jiní se snaží o změnu sami bez nějakého podnětu.

Pan M.

Velké změny nastaly v životě pana M. I přes to, že měl pan M. problémy s alkoholem, byl schopný najít si práci a bydlení. *„No mám zaměstnání, jo, už třetí měsíc pracuju u PS Patrolu, hlídám. No já nevím co chcete ještě. Akorát mám problémy s bydlením, já jsem na podnájmu a to asi jenom do března a pak nevím právě, s tím mám jako a ubytovny nevím no“* (pan M.). Toto je velký kus cesty za necelých 5 měsíců. S takovými zásadními posuny v životě se asi často u většiny bezdomovců nesetkáme. Pan M. dodává, že brzy bude mít v zaměstnání po zkušební době, tudíž bude mít větší jistotu, že si zaměstnání nadále udrží.

Práce se pro pana M. stala důležitou součástí života a je za ni vděčný, mluví o tom, že v práci hlídá objekty, že chodí do Škodovy na autobusové nádraží, kde začínal a také

hlídá na plovárně. Pracuje na dvanácti či šestnácti hodinové směny. Pan M. má, jak se zdá, práce dost a hlídání objektů přes noc mu nevádí. Vzhledem k tomu, že pobírá invalidní důchod, tak nemůže vykonávat žádnou těžkou práci, tudíž tato práce mu vyhovuje, protože není ani nějak fyzicky náročná. Nyní chodí hlídat objekty na dvě místa, kdy na jednom má i služebního psa, kterého si také oblíbil.

Jediný problém, co v této době pan M. řeší je bydlení. U přátel může zůstat jen do konce března a pak ještě neví, kde by měl bydlet. Když je člověk sám, je těžké najít si bydlení, aby to pro něj nebylo obzvlášť finančně náročné. Pro pana M. jsou částky za garsonku příliš vysoké a není se čemu divit, protože to není zrovna málo. Určitě je rád, že má nějaké finance a nechce většinu investovat do podnájmu. Ubytovna je také řešení, i když pouze dočasné a není to pro pana M. ideální, asi jako pro nikoho z nás. Přesto tato možnost je jistota, kdyby nevyšlo nic jiného. Nyní má pan M. jistou šanci na byt, který by mu pomohl sehnat bývalý vedoucí azylového domu. O možnosti návratu do azylového domu pan M. ani neuvažuje, protože mu pobyt tam příliš nevyhovoval.

Další oblast života pana M. je rodina. V předchozím rozhovoru pan M. tvrdil, že kontakty se svou rodinou příliš neudrží. V oblasti vztahů s rodinou se život pana M. také posunul. Navázal kontakt se svou sestrou, se kterou se nyní pohádal, takže s už s ní zase v kontaktu není. Konflikt vlastně nastal kvůli společné přítelkyni, která vyčítala sestře pana M., že se o něj nepostarala v době, kdy přišel do Českých Budějovic. Dále má pan M. problém s bankovním účtem, který má u své sestry a tam mu chodí výplata. Sestra si to nadále nepřeje a tak bude muset pan M. najít jiné řešení.

Jinak je pan M. nyní se svým životem vcelku spokojený. V práci se mu daří a to je pro něj nyní asi to nejdůležitější. *„Jo v pohodě problémy nemám. Žádný problémy zatím, musím zaklepat teda, nemám no a pan vedoucí je taky spokojenej se mnou, ne. Když já mám právě v papírech, že sem byl na těch v těch léčebnách 3x alkoholických, ale dobrovolně jo, to sem byl sám dobrovolně. No takže je spokojenej zatím“* (pan M.) .V životě pana M. se vše obrátilo k lepšímu. V práci je s ním vedoucí spokojený, takže odvádí dobrou práci i s kolegy vychází pan M. dobře. Je udivující, jak se za pár měsíců může vše změnit, zde se vše kromě vztahu s jeho sestrou, obrátilo a pan M. se v životě posunul a dostal se z ulice, což se málokomu povede. Je důležité stanovit si cíle a jít za nimi, což se panu M. povedlo. Svůj problém s alkoholem zatím také zvládá, a tak je jeho život nyní zcela odlišný než ten před pár měsíci.

Pan L. a pan A.

Zbývající dva respondenty pana L. a pana A., se mi bohužel nepodařilo už dopátrat. Pan L. přestal docházet do azylového domu a mobil také neměl, takže už se mi ho nepodařilo zkontaktovat, tudíž změny v jeho životě nemohu popsat.

O panu A. mám ale informace od sociální pracovnice. Hned v listopadu 2013 tedy asi měsíc po našem rozhovoru, se z azylového domu odstěhoval do bytu společně se svou přítelkyní a také si našel zaměstnání. V současné době už mají spolu dítě, které se narodilo zřejmě v lednu. Tudíž život pana A. se zcela změnil a je stejný jako má většina dospělých. Chodí do práce a vychovává spolu se svou přítelkyní malé dítě.

Na příbězích mých respondentů můžeme vidět, že když se člověk snaží, tak změna je možná. Podařilo se mi dopátrat tři z pěti respondentů a u dvou z nich nastaly velké změny v jejich životě. O jednom to vím pouze zprostředkovaně od sociální pracovnice. Oba si našli práci a bydlení a žijí jako každý jiný, běžným životem se všemi starostmi, které přináší. Další dva respondenti se ve svém životě nijak neposunuli. Stále využívají služby azylového domu a snaží se získat práci, ale musím dodat, že ani jeden nežije nyní na ulici. Když je snaha a motivace změny mohou nastat, což se potvrdilo i v příbězích mých respondentů.

5.7 Náhled bezdomovců na budoucnost a přátelství

V životě každého respondenta nastal určitý životní zlom, který jeho život změnil. Někdy se jednalo o nehodu, alkohol, domácí násilí či nefungující rodinu a lidé potom skončili nebo dobrovolně odešli na ulici. Respondenti také mají problém s nalezením práce, i když se většina z nich snaží si práci najít. Důležité je také to, co lidé očekávají do budoucnosti a jakou mají motivaci ke změně svého života.

Návrat do společnosti souvisí s nutností překonat mnoho problémů a navíc se lidem zvyklým na určitou volnost může takový život zdát nudný, stereotypní a omezující. Takže mohou někteří dospět k závěru, že za takovouto námahou to ani nestojí (Vágnerová, Csémy, Marek 2013: 170).

Na závěr jsem uvedla citaci, která vystihuje postoj ke změnám do budoucna mnoha lidí bez domova. Návrat do společnosti nebude pro nikoho jednoduchý, většina mých respondentů by se však k normálnímu životu vrátit chtěla. Nikdo z nich nevnímá normální život, ne ten na ulici, jako nudný či omezující. I když věřím, že někdo jiný to tak vnímat může. Někteří respondenti čekají, až se něco stane, jiní se sami snaží něco změnit a doufají, že se jim to podaří. Budoucnost je pro všechny důležitou součástí života a je dobré věřit, že může přinést ještě něco pozitivního i v tak těžké situaci, v jaké

se lidé bez domova nachází. Někteří našli víru v Boha, která jim pomáhá v životě a svou budoucnost mají spojenou s vírou a nadějí v lepší časy.

V životních příbězích bývají také důležití přátelé. Je otázkou, zda vznikají přátelství i mezi bezdomovci. Většina mých respondentů se o přátelích příliš nezmiňovala, spíše šlo o party, které vznikly na ulici, kde zřídka kdy vznikala opravdová přátelství.

To jak je to se vznikem přátelství na ulici mluví autoři v následující citaci. *„Leckdy nejde o vztah, ale jen o výhodnost existence skupiny, o symbiózu, která usnadňuje život na ulici. Lidé společně čekají na jídlo, předávají si informace, nechají přespat apod., ale hlubší vztahy mezi nimi nejsou. Je jim v zásadě jedno, kdo přijde, pokud se bude chovat přijatelně a nebude do jejich zvyklostí zasahovat. Názor, že vztahy mezi bezdomovci jsou spíše špatné, ve skupině převažuje“* (Vágnerová, Csémy, Marek 2013: 109-110). Respondenti většinou uváděli, že opravdová přátelství na ulici nevznikají, jde ve většině případů pouze o prospěšná soužití. Tímto výrokem bych ukončila téma přátelství a vzájemných vztahů bezdomovců. Výrok vystihuje, jak to s přátelstvím na ulici chodí. Vznikají zde pouze povrchní a účelová přátelství. Lidé spolu mluví o různých věcech, snaží se pomáhat si, ale skutečná přátelství mezi nimi takto příliš nevznikají. Sami hodnotí své vztahy jako spíše špatné. Často také vznikají falešná přátelství, která nikomu nepomohou a druhého člověka naopak pouze zraní.

Každý z respondentů poskytl náhled na svůj životní příběh a zde je patrná neopakovatelnost a originalita každého příběhu. V této kapitole jsem se u každého z respondentů snažila zahrnout důležitá témata v jejich životech, kam patří určitě rodina, manželství, životní zlom, zdraví, děti a také náhled do budoucnosti. V každém příběhu jsem se snažila poskytnout náhled do života konkrétního člověka a do problému, se kterými se musí lidé bez domova často potýkat.

6 Bezdomevství a otázka odpovědnosti

V této kapitole se budu věnovat otázce odpovědnosti bezdomovců za vlastní život a také odpovědnosti společnosti či druhých lidí za to, že se někdo stal bezdomovcem. Kapitola bude rozdělena na dvě části: teorie odpovědnosti a respondenti a jejich odpovědnost. V teoretické části se budu snažit využít poznatky od autorů, kteří se věnují odpovědnosti jako takové. Budu pracovat s knihami: Princip odpovědnosti od Jonase, Úvod do etiky od Anzenbachera a Štěstí a vůle k dobru od Spaemanna a Základní mravní pojmy a postoje také od Spaemanna. Představím pojem odpovědnost a jeho používání v praktickém životě. Záměr druhé části, praktické kapitoly je zanalyzovat odpovědnost u každého z respondentů a zamyslet se nad tím, zda a jak reflektuje každý respondent sám svou odpovědnost za svoji situaci. Také se budu snažit určit rovinu odpovědnosti za situaci, kdy se jednotliví respondenti ocitli na ulici.

6.1 Teorie odpovědnosti

Pro práci s pojmem odpovědnosti považuji za důležité tento pojem nejprve vysvětlit či definovat. *„Odpovědnost“ implikuje „odpověď“.* *Považujeme-li někoho za odpovědného za jeho jednání, pak to znamená (kromě hlediska svědomí a dobrovolnosti), že od něho očekáváme, že může rozumně odpovědět na otázku, proč jednal takto a ne jinak. Činy schvalujeme tehdy, vidíme-li, že mohou být rozumově ospravedlněny, tj. je-li odůvodnění, jež jednajícím podává zřejmé a pochopitelné“* (Anzenbacher 1994: 15). Naproti této definici stojí také pojetí Spaemanna, který pojímá odpovědnost ještě novým způsobem, kdy je odpovědnost určována tím, co je třeba udělat a člověk je odpovědný za následky svého chování. Spaemann to vysvětluje takto: *„Existuje však ještě jeden zcela jiný pojem odpovědnosti, který se netýká ex-post-facto skládání účtů z toho, co bylo vykonáno, nýbrž determinace tím, co je třeba učinit; tomu se tedy necítím být odpovědný primárně za své chování a jeho následky, ale za věc, jež na mé jednání vznáší nárok“* (Jonas 1997: 144).

Spaemann ve své knize Základní mravní pojmy a postoje odkazuje na etiku odpovědnosti Maxe Webera, který rozuměl „etikou odpovědnosti“ postoj člověka majícího na zřeteli celek předvídatelných následků svých činů a tážajícího se jaké následky jsou z hlediska hodnotového obsahu skutečnosti nejlepší? V souladu s tím pak člověk jedná, a to i tehdy když při tom musí učinit něco, co – pokud by bylo pozorováno izolovaně - by muselo být nazváno špatným. To znamená, že podle

Webera, jedná eticky odpovědně např. lékař, který řekne nemocnému lež o jeho zdravotním stavu, protože má obavy, že by pacient pravdu neunesl.

Naproti tomu podle etiky smýšlení jedná pacifista, který není ochoten zabít za žádných okolností, dokonce ani tehdy, když se rozšířením pacifismu zvyšuje nebezpečí války (Spaemann 1995: 54-55). Spaemann se dále zabývá tím, že ve skutečnosti neexistuje etika, která by naprosto odhlížela od následků jednání, neboť není vůbec možné definovat jednání bez ohledu na jeho určité účinky. Jednat znamená něco způsobit (Spaemann 1995: 56).

To, zda vnímáme skutečnost skutečného, není pouze naše věc, je to požadavek na nás, a my neseme odpovědnost za to, zda tomu dostojíme. Naše jednání jsou správná nebo nesprávná podle toho, zda jsou nebo nejsou ve shodě s touto odpovědností. Správnost našich jednání může být trojího druhu. Může se týkat cíle, který jimi má být uskutečněn nebo podpořen. Dále se může týkat celku našeho života a jeho zdařilosti, protože jednání jsou i s cíli částmi tohoto celku. Zdařilost života nemůžeme považovat za cíl jednání stejně jaké jiné obsahy. Pouze život jako celek se může zdařit či nezdařit. Zdařilost života neboli eudaimonii považuje autor za ambivalentní hodnotu. Třetí dimenze správné a nesprávného jednání je v užším smyslu morální dimenze odpovědného zacházení se skutečností (Spaemann 1998: 192-193). Zde by se dalo říci, že Spaemann rozlišuje tři aspekty odpovědnosti. Za prvé, někdo (subjekt odpovědnosti) je odpovědný. Druhý aspekt říká, že někdo je odpovědný za něco (předmět odpovědnosti), to znamená odpovědnost za svůj život a jeho kvalitu či zdařilost života. Ve třetím aspektu se Spaemann zabývá odpovědným zacházením se skutečností, což je v dnešním pojetí považováno za instanci odpovědnosti.

„Před kým ale máme tedy vlastně odpovědnost za takový život? Odpověď může být pouze jediná: před sebou samými. Jednání přestává být actus humanus, když zůstává úmyslně slepým“ (Spaemann, 1998: 198). Každý má odpovědnost za svůj život a jak se tento život bude vyvíjet, můžeme však mít odpovědnost i za život někoho jiného například svých dětí či rodiny. Naše jednání má vždy nějaké důsledky a měli bychom předem myslet na to jaké, a komu budeme tímto jednáním vlastně odpovědní. Člověk žije vždy v souladu s okolím, a tak by se také měl chovat, nikdy tu nejsme sami, a proto musíme brát ohledy i na ostatní a nést také odpovědnost za vliv, který můžeme mít i na další lidi. Na druhou stranu je člověk někdy morálně povinen „nebýt v souladu“ s druhými, pokud k tomu má závažné důvody. Tak je to i v případě bezdomovců. Měli

bychom se snažit svým chováním přispívat k zachování jejich důstojnosti a soucítit s jejich nelehkými osudy.

Otázka odpovědnosti souvisí také se společností a normami, které vytváří. V některých případech člověk nemusí být odpovědný za svou situaci a odpovědnost zcela připisuje společnosti a normám, které vytváří a které jedinec nedokáže splňovat či akceptovat. Bezdomovec žije mimo normy, které nastavila společnost, jak dodává Anzenbacher: „*Bez minima sociálně přijímaných mravních norem, tj. bez jakéhokoli étosu, není možné, aby sociální útvar plnil svou úlohu sám v sobě i v sociálním celku. Humanita je v sociálním prostoru možná jen pokud, pokud jednotlivé osoby dokážou učinit obecný zájem svým vlastním přesvědčením ve svědomí. Nutnou podmínkou lidsky důstojného spoluzití ve všech oblastech společnosti je přechod od (pouze subjektivní) morality k mravnosti*“ (Anzenbacher 1994: 107). Bezdomovci žijí mimo normy společnosti a možná i mimo mravní normy, proto je společnost často odsuzuje. Nikdo z nás si ale asi neuvědomí, že se člověk nemusel ocitnout na ulici svou vinou, tudíž není za svou nepříznivou situaci zcela odpovědný. Komu pak připisuje odpovědnost? Společnosti, protože nastavila takové normy, které už nebyl schopný či ochotný přijmout? Nebo je odpovědná jeho rodina? Která mu nepomohla, když to nejvíce potřeboval. Mravní normy tu pak nejsou zcela rozvinuté, protože na základě těch bychom si měli vzájemně pomáhat.

6.2 Respondenti a jejich odpovědnost

Nyní se pokusím rozebrat odpovědnost pomocí aspektů, které jsem uváděla na základě pojetí Roberta Spaemanna. Budu se snažit určit u jednotlivých respondentů míru jejich odpovědnost za situaci, ve které se ocitli a odpovědnost za jejich život jako takový. Tudíž respondent sám je subjekt odpovědnosti, čili je to ten, kdo je odpovědný. Předmět odpovědnosti je jeho život. U každého z respondentů se zamyslím nad tím, zda jedná odpovědně, když žije na ulici. Pakliže má k tomuto životu rozumné důvody, jedná odpovědně.

Pan A.

Pan A. je subjekt odpovědnosti, jeho život je předmět odpovědnosti, jeho matka a sestra a také jeho svědomí mohou být považovány za instance odpovědnosti. Jednal ve svém životě odpovědně a měl pro toto jednání rozumné důvody? Důvodem odchodu z domova byly u pana A. nefungující vztahy v rodině a neshody s matkou. Tyto důvody můžeme zřejmě považovat za rozumné, tudíž jeho rozhodnutí pro odchod na ulici by se

dalo považovat za odpovědné. Pro tohoto člověka bylo přijatelnější odejít na ulici než setrvávat v nefungující rodině, kde měl problémy. Podle toho, co při rozhovoru říkal, svého rozhodnutí odejít z rodiny nelituje a cítí se lépe. Z toho vyplývá, že je odpovědný sám sobě a tuto odpovědnost přijímá a je si jí vědom, dále je ale také odpovědný rodině, od které odešel, tzn. matce a sestře.

Pan L.

Nyní bych zmínila příběh pana L. a jeho vztah k odpovědnosti za svou situaci na ulici potažmo za jeho život. Pan L. nepřijímá odpovědnost za to, že se ocitl na ulici. Kdo je tedy za jeho situaci odpovědný? A musí vždy někdo nést odpovědnost? Odpovědnost za to, že pan L. skončil na ulici, bychom mohli připsat jeho rodině, která mu v tu chvíli nepomohla, manželka se s ním rozvedla, protože byl nemocný a nikdo z jeho příbuzných se o něj nepostaral. Zde nefungovala žádná záchranná sociální síť. Navíc pan L. byl bez financí, protože mu jeho opatrovnice, švagrová, nedávala žádné peníze, které měla. Můžeme tedy část odpovědnosti připsat státní správě, která ustanovila jako opatrovnici švagrovou, která si všechny peníze, které měly náležet panu L., nechávala. Pan L. je tedy subjekt odpovědnosti, jeho život je předmět odpovědnosti, instancí odpovědnosti je vlastně sám pan L. a mravní norma, zde znamená žít v bytě a pracovat. Myslím si, že odpovědnost je na straně toho, kdo rozhodl o opatrovnictví, protože kdyby byl opatrovník někdo jiný, pan L. by se nemusel vůbec stát bezdomovcem, kdyby dostával, co mu právem náleží. V tomto případě je tedy otázka odpovědnosti velmi složitá. Odpovědnost nese hlavně také švagrová pana L., která se stala opatrovnicí, ale nedávala mu žádné peníze. Je jasné, že pan L. odpovědnost za svou situaci nepřijímá, protože se nerozhodl tak, že opatrovnictví bude stanoveno jeho švagrové. Je otázkou jestli někdo pociťuje odpovědnost za jeho současný život. Možná, že nikdo vůči němu odpovědnost necítí.

Pan D.

Tento respondent se na ulici ocitl poté, co byl propuštěn z výkonu trestu a nemohl najít žádnou práci, protože měl záznam v rejstříku trestů. Kdo je v tomto případě hlavním subjektem odpovědnosti? Možná je odpovědný pan D. za svou situaci sám, protože svou vinou šel do vězení, a tudíž musí nést odpovědnost za následky svých činů. Na druhé straně bychom také mohli odpovědnost připsat nastavení společnosti, která je netolerantní a nedá šanci lidem, kteří byli propuštěni z výkonu trestu, nedá jim šanci znovu začít svůj život třeba lepším způsobem. Pan D. je subjektem odpovědnosti,

jeho minulý pobyt ve vězení i současný život je předmět odpovědnosti. Skutečnost, ke které se pan D. a jeho odpovědnost vztahuje, zahrnuje jeho manželku, děti a otce a matku a ty v dnešním pojetí chápeme jako instance odpovědnosti a mravní norma, tedy žít ve vyhovujícím bytě s manželkou, je normativní vztažný bod.

Paní V.

Paní V již několik let střídá různé azylové domy, kvůli svému bývalému manželovi, který ji týral. Tudíž musela z původního domova odejít kvůli němu. Myslím si, že paní V. není odpovědná za svou současnou situaci. Nemohla za to, že jí manžel bil, a proto se musela ukrývat po azylových domech. Odpovědnost by se dala v tomto případě připsat jejímu bývalému manželovi, protože kdyby nebylo jeho, paní V. by se do této životní situace nedostala. Možná je pouze odpovědná za to, že se k němu vracela a neopustila ho dříve. Paní V. je nyní odpovědná za svoje děti, které má v azylovém domě s sebou jinak si myslím, že za svou situaci nemůže a sama si ji nezavinila. V tomto příběhu je otázka odpovědnosti jednoznačná, protože nemůžeme vinit paní V. za to, že jí bil manžel. Paní V. je tedy subjektem odpovědnosti, předmětem odpovědnosti je její život jako celek a její děti a manžel jsou instancí odpovědnosti a mravní norma v tomto příběhu znamená žít s manželem a dětmi společně. Možná je odpovědná pouze za to, že si tohoto muže vůbec vzala, i když v tu dobu nemohla samozřejmě tušit, že to takto dopadne. Tudíž ani za to, nemůže být zcela odpovědná.

Pan M.

Poslední příběh, je příběh pana M. Zde je otázka jeho osobní odpovědnosti celkem jasná. Pan M. skončil na ulici hlavně kvůli tomu, že začal pít alkohol. Tudíž odpovědnost leží pouze na něm. Nedokončil ani jedno léčení, za což je odpovědný také sám a pouze sám sobě. Můžeme jistou část odpovědnosti připsat i jeho sestře, která ho přivedla do Českých Budějovic s tím, že může být u ní a poté svůj slib nesplnila a nechala ho na ulici? Myslím, že ano, i když tato otázka je diskutabilní. Určitou odpovědnost by za svého bratra cítit měla, otázka je, zda tomu tak skutečně je. Pan M. je odpovědný pouze sám sobě a také je odpovědný za následky svého jednání, tudíž požívání alkoholu, které mu ztížilo nalezení práce a tím pádem návrat do normálního života společnosti. To znamená, že subjekt odpovědnosti je pan M. a předmět odpovědnosti je jeho život na ulici. Měl rozumné důvody k odchodu na ulici? Důvod byl nadměrné požívání alkoholu, což se nedá považovat za rozumné, tudíž pan M. jednal neodpovědně.

Tímto jsem popsala všechny své respondenty a jejich míru odpovědnosti za vlastní život. Je zjevné, že ne každý je za svou situaci přímo odpovědný. Někdy je to nešťastná souhra náhod, či agresivní exmanžel. Všichni musí ale nést důsledky svého či cizího jednání.

6.3 Zamyšlení na závěr

S nejistotou ohledně svého života či jeho budoucího vývoje se setkáváme i v příbězích lidí bez domova, kdy už pouhý život na ulici přináší určitou míru nejistoty. Tito lidé neví, co přijde následující den a raději si nic neplánují. Nejistotu pocítují i ve vztahu k budoucnosti, někteří žádnou budoucnost ani nevidí a nepřijali odpovědnost za svůj život i za jeho budoucnost, která nemusí přinést žádné zásadní změny. Zde se jedná o zmiňovanou prospektivní odpovědnost. Jiní respondenti věří v lepší budoucnost, ale ví, že jsou za ni odpovědní sami, že záleží pouze na nich, jestli se jejich život v budoucnulepší či dojde k nějakým změnám.

Bezdomovci často vyvíjí úsilí o cíl. Jejich cíl bývá, změnit svůj život a dostat se z ulice a za splnění tohoto cíle jsou sami sobě odpovědní. Když se jim to nepodaří, pocítují zklamání, ale přesto v úsilí nadále pokračují, protože někdy příště to může vyjít. Cíl u někoho nemusí být vůbec, anebo si člověk nemusí být svým cílem jistý obzvláště, když se jedná o cíle, kteří si dávají bezdomovci, kteří bývají někdy nespolehliví a nedodržují, co slíbí. Můžeme ale vidět, že úsilí u některých bezdomovců nechybí, často se snaží svůj život změnit, hledají si práci, i přes to, že je většinou všude odmítají, tak stejně tento cíl, který je v životě důležitý, nevzdávají a jdou za ním a neúspěchy je neodradí, aby časem polevili ve svém úsilí o cíl. Člověk je v naplňování svých cílů odpovědný sám sobě nebo ještě někomu? Možná je odpovědný z části také svému partnerovi nebo své rodině, pro které se přece také o něco snaží. Zde je člověk odpovědný především za sebe a svůj život a jak velké bude jeho úsilí, za to odpovídá pouze sám sobě a sobě se také zodpovídá za své potencionální neúspěchy v úsilí o cíl. Musí se poté vyrovnat také jen a pouze sám se sebou.

Je bezdomovec vůbec někomu odpovědný než jen sám sobě? Toto je otázka po „instancích odpovědnosti“, kterých může být i více. Tato otázka je pro mě velmi složitá, myslím si, že může být odpovědný třeba své rodině či přátelům v tom případě, když si dobrovolně zvolil život na ulici. Jeho život se zcela změnil a možná rozvázal veškeré kontakty se svou rodinou a přáteli, tudíž jistou odpovědnost vůči své rodině přece má člověk vždy. Je však otázkou, zda se takovéto případy vůbec stávají. Další rovina odpovědnosti je ta, zda je někdo odpovědný za situaci bezdomovce? Jak už jsem asi

zmínila, odpovědný může být i někdo jiný než člověk bez domova sám. Může to být třeba jeho rodina, která ho v těžké životní situaci nepodpořila a nepomohla mu jeho problémy vyřešit. Další možností může být to, jak je nastaven řád a požadavky společnosti, tedy může odpovědnost za to, že člověk skončí na ulici, společnost? Nebo systém a normy, které nastavila? Znamenalo by to tedy, že normy společnosti by měly dovolovat bezdomovectví? To jistě ne, ale možná by měli být nastaveny jinak, aby lidé zvládali všechny požadavky, které z norem vyplývají. Někdy se stane, že člověk už nedokáže požadavky společnosti akceptovat či naplňovat a tak ho společnost v podstatě donutí k odchodu na ulici. Myslím si ale, že nemůžeme celou odpovědnost za člověka připisovat pouze společnosti a jejímu nastavení.

V této kapitole jsem se snažila etickou analýzou a hodnocením odpovědnosti s ohledem na bezdomovectví obecně, objasnit otázku odpovědnosti a také s ohledem na vybrané příklady, aplikovat otázku odpovědnosti na příběhy jednotlivých respondentů a zkoumat míru jejich osobní odpovědnosti za situaci, ve které se ocitli. Každý musí zhodnotit svou situaci a zamyslet se nad tím, jakou míru odpovědnosti nese sám, nebo zda je vůči němu odpovědný také někdo jiný.

7 Interpretace výzkumného šetření

V této kapitole se pokusím interpretovat výsledky svého výzkumného šetření a propojit je s poznatky o práci se životními příběhy. Cílem mé práce je reflexe fenoménu práce s životním příběhem bezdomovců.

Podkladem pro tuto práci byly především rozhovory s pěti respondenty a také práce s odbornou literaturou. Rozhovory byly primárně zaměřeny na jejich životní příběhy a byly po čase pěti měsíců opakovány, za účelem zjištění nějakých změn v životě těchto lidí. Z rozhovorů byly také patrné příčiny respondentů, které vedly k tomu, že tito lidé skončili na ulici. Jak jsme mohli vidět, příčiny propadu na ulici jsou různorodé. Musím však dodat, že ne vše co moji respondenti v rozhovorech uvedli, lze považovat za absolutní a jedinou pravdu, je to spíše jejich náhled na danou situaci, pohled na sebe sama a na své postavení ve světě. Zpracováním rozhovorů jsem reflektovala pohled bezdomovce na jejich život jako takový.

Nyní se pokusím objasnit to, zda se respondenti ve svém vyprávění za nějaký čas, někam posunuli, zda v druhém rozhovoru mluví o svém životě jinak než v tom předchozím. Nejprve musím zmínit, že se mi nepodařilo dopátrat všechny respondenty, proto se budu zabývat jen těmi, které se mi podařilo zkontaktovat či mám o nich nějaké informace. První respondent byl pan L., toho se mi bohužel nepodařilo dopátrat, protože už dlouhou dobu nechodí do azylového domu a ani neměl v době prvního rozhovoru telefon.

Druhým respondentem byl pan A., který mi sice dal na sebe číslo mobilního telefonu, avšak když jsem se ho pokusila kontaktovat, číslo bylo nedostupné. Ale o tomto respondentovi jsem zjistila od sociální pracovnice azylového domu, že svůj život zásadně změnil, už není bezdomovcem, má byt, kde bydlí se svou přítelkyní a jejich nedávno narozeným dítětem. Pan A. se tedy ve svém životě posunul a dostal se z ulice, tak jak si to při prvním rozhovoru vlastně představoval.

Dále následoval příběh pana M., myslím si, že pan M. se ve vyprávění o svém životním příběhu jistým způsobem posunul. Vypráví sice stejným způsobem, kdy pan M. není příliš upovídaný a podával spíše stručné informace, a také jsem mu musela často otázky pokládat sama, abychom se v rozhovoru nějak posunuli. Pan M. zbytečně neodbočoval od tématu a poskytl zásadní informace o změnách ve svém životě. Jeho život se úplně změnil, protože pan M. má práci, bydlí u svých přátel, takže z ulice se mu podařilo dostat. V prvním rozhovoru ani neprojevoval velký zájem o změny, ale ty se

nakonec staly. Snad i jeho problém s alkoholem nebude tak zásadní a mluví pravdu, když řekl, že už alkoholu nepodléhá a tento problém má pod kontrolou.

Dále jsem sledovala posun ve vyprávění o životním příběhu u paní V., která vyprávěla také stejným způsobem jako při prvním rozhovoru. Ze začátku rovnou řekla, že se toho u ní moc nezměnilo. Její život se v podstatě nikam neposunul, jenom jí přibyly nějaké další problémy s dětmi a s manželem. Vypadala, že je se svou situací smířená, a že v nejbližší době žádné změny neočekává, i když by si ráda našla třeba zaměstnání, tak se jí to zatím příliš nedaří. V jejím životě v podstatě k žádné pozitivní změně či posunu ve svém životním příběhu nedošlo. Ani v samotném způsobu vyprávění jsem nezaznamenala žádnou změnu.

Posledním respondentem byl pan D. Pan D. stále dochází do azylového domu a v jeho životě k žádnému posunu nedošlo. Zatím se mu nepodařilo najít žádnou práci ani normální bydlení. Stále je se svou manželkou v provizorním zahradním domku. S prací to nevidí nějak pozitivně, kdy stále trvá jeho problém, že nemá čistý trestní rejstřík. Jeho vyprávění bylo přímé a celkem stručné, kdy se nezdráhal dodat své názory či postoje k určitým tématům, týkajících se třeba sociálních dávek. Pan D. žádné změny ve svém životě zatím neočekává.

Jak uvádí odborná literatura, že změny se v životě lidí bez domova, odehrávají pouze zřídka, tak mi toto potvrdili i moji respondenti. U některých respondentů jsem opravdu neočekávala, že se ve svém životě posunou dál jako u pana M., který se zvedl neskutečným způsobem. U pana A. jsem to docela očekávala, protože je to mladý člověk schopný pracovat, a tak u něj nalezení práce byla jen otázka času.

Dále se v literatuře uvádí souvislost bezdomovectví s požíváním alkoholu. Mnoho autorů se tímto tématem zabývá a u bezdomovecké komunity bývá časté, že bezdomovce vidíme s láhví v ruce. Jak vyplynulo i z mého výzkumného šetření, tak někteří bezdomovci uvádějí, že bez alkoholu to na ulici prostě nejde. Dva z respondentů mají či měli dlouhodobý problém s alkoholem. Jeden z nich, pan M., absolvoval několik léčení, žádné však nedokončil. Nyní už prý tolik nepije, jak uvedl. Druhý člověk, který má problém s alkoholem je pan D., ten to však o sobě sám neřekl. Tuto informaci jsem dostala od sociální pracovnice. Pan D. svůj problém s alkoholem v rozhovoru neuvedl. A tento problém u něj také může být překážkou v nalezení zaměstnání. Kvůli alkoholu se choval špatně i ke své manželce. Takže i tato domněnka, že bezdomovectví často souvisí s požíváním alkoholu, se mi ve výzkumném šetření, potvrdila.

V této kapitole jsem se snažila shrnout vše důležité, co jsem zjistila ve svém výzkumném šetření. Popsala jsem posun v životních příbězích jednotlivých respondentů a také jsem se zabývala některými stereotypy, které se přiřazují k bezdomovectví jako je např. alkoholismus či možnost změnit své životy a dostat se z ulice.

8 Reflexe fenoménu práce s životním příběhem

Fenomén práce s životním příběhem bezdomovců je složitý. Lidé se ve svém životě vracejí a opakují to, co pro ně bylo důležité, co jim změnilo život. Tím se mění celé pojetí životního příběhu jako takového, nejde jen o poskytování faktů, ale je zde zahrnuta i emocionální složka a vzpomínání na těžké časy, které se člověku v jeho životě přihodily. Těžko se životní příběhy dají hodnotit z pohledu pozorovatele, tazatele, někoho, kdo nikdy nežil jako bezdomovec. Lze si představit určité strasti tohoto života a i to, že se někdo dobrovolně pro tento život rozhodne. Ale práce s životním příběhem vyžaduje určitou míru poznání a pochopení, nehodnocení.

Když se zamyslím nad svými respondenty a tím jaký mají život, tak docházím k pochopení nesnadného života, ve kterém člověk neví, co bude další den, nemůže si ve svém životě nic naplánovat a žije ze dne na den, aniž by měl nějakou jistotu zlepšení své situace. Zároveň se osoby bez domova setkávají ve svém každodenním životě s lidmi, kteří na ně pohlížejí jako na „sociální živly“, kteří si libují v požívání alkoholu, squotování a užívání drog. Jak jsem se sama mohla přesvědčit pomocí výpovědí mých respondentů, může toto pojetí být pravda. Na ulici to prý bez alkoholu, podle některých respondentů, nejde. Jiní ale uvádí, že alkoholu nepodlehli, naopak mohli najít víru a cestu k Bohu, začali se modlit a doufat v lepší časy. Naděje je pro bezdomovce velmi důležitou součástí života. Myslím si, že může tvořit hnací sílu pro to, aby lidé věděli, že takto žít nemusí a změna v životě nastat může, když budou sami chtít a něco pro sebe udělají. Nelze ovšem jen čekat, že se něco stane samo od sebe, jak to v praxi bývá obvyklé.

Podle mého soudu, mýty s kterými se setkáváme ohledně života bezdomovců, nejsou vždy pravdivé. V bezdomovecké komunitě se setkáme se slušnými jedinci. Je to tak jako všude jinde ve společnosti, kde potkáváme slušné lidi i ty méně slušné. Zaujalo mě, jakým způsobem dnes bezdomovci podnikají v Praze. Můžeme si objednat prohlídku různých částí Prahy a k tomu si vybrat průvodce z řad bezdomovců. Nejen, že nás provede za přijatelnou cenu, ještě nám k tomu řekne svůj životní příběh a seznámí s tím, jak bezdomovci žijí. Toto hodnotím jako dobrý podnikatelský krok, dobrý nápad, který bezdomovcům dává šanci říct svůj životní příběh a získat placenou práci.

V této reflexi vyvstává otázka: Jak by práce s životními příběhy mohla bezdomovcům pomoci? Odpověď není zcela jednoduché. Myslím si, že bezdomovcům mohlo pomoci to, že se někdo zajímá o jejich život jako celek, že vidí zájem o jejich situaci a mohou s někým sdílet svůj příběh, své těžkosti a tím, že řeknou, jak se ve svém

životě ocitly bez domova, může být přínosné pro jejich psychiku. Přínos také vidím v tom, že přečtením mé práce může dojít k pochopení problematiky bezdomovectví a práce s životními příběhy. Životními příběhy jako takovými se mnoho prací, podle mě, nevěnuje. Ani v odborné literatuře nebylo mnoho zmínek, jak pracovat s životními příběhy.

Práce by mohla přispět k zamyšlení nad tím, zda jsou sociální služby pro bezdomovce dostatečné a to hodnotím také jako přínos pro bezdomovce samé. Jak jsem uvedla, na základně literatury chybí služby zaměřené na seniory bez domova, osoby s duševním onemocněním, kteří se ocitají na ulici. Je zde dán teda podnět pro zamyšlení nad tím, zda jsou sociální služby a sociální práce s bezdomovci dostačující a nepotřebuje rozšíření. To by mohlo být i v podobě organizování rekvalifikací a vzdělávání pro bezdomovce ve větší míře, než je tomu doposud.

Jsem také ráda, že jsem mohla věnovat pozornost změnám v životě respondentů. Možná je škoda, že jsem nedokázala dopátrat všechny mé respondenty, ale i to, že jsem následně zkontaktovala tři z nich a provedla rozhovor, považuji za úspěch. Byla jsem svědkem významné změny u jednoho respondenta a pokrok v jeho životě považuji za zásadní. Myslela jsem, že se výraznějšími změnami v životě respondentů nesetkám, ale jsem ráda, že tomu nakonec tak nebylo.

Nyní se ještě zamyslím nad tématem odpovědnosti. Myslím si, že každý má odpovědnost za vlastní život do určité míry. Často si lidé své bezdomovectví způsobili samy svým jednáním. Nepředpokládali zřejmě, jaké to bude mít důsledky. Když je člověk závislý na alkoholu nejspíš ho nezajímají následky této závislosti vůbec. Pro mě samotnou je udivující postoj rodiny, která odpovědnost vůči svému členovi často zřejmě nepřijala. Nemůžu to ale asi takto hodnotit, když jsem pouze v pozici pozorovatele. Myslím si, že není ani úplně jednoduché předpokládat následky jednání. Vždyť kdo z nás nejprve zváží všechny možné následky svého potencionálního jednání? Myslím si, že mnoho lidí ne. Jisté kouzlo má i spontánnost jednání. To však do odpovědnosti zřejmě nepatří. Jak jsem uvedla, člověk je odpovědný pokud má rozumné důvody k nějakému způsobu jednání. Důvody k jednání závisí na osobě, která se takto rozhoduje. Mnoho důvodů mých respondentů hodnotím jako rozumné, ale sama bych se takto nerozhodla. Je to ale asi tím, že nevím jak je život někoho těžký, pokud ho tak sama nežiji. Pro mě je důležitá i odpovědnost celé společnosti, která vytvořila kulturu, ve které se dá žít jako bezdomovec poměrně „obstojným“ způsobem. Jak to, že se tito lidé nezachytili v tzv. záchranné síti sociální politiky? Jak může někdo rozhodnout o

opatrovnictví a dát do ruky peníze osobě, která vykořisťuje svého vlastního švagra tím způsobem, až skončí na ulici? Tak to do této chvíle opravdu nechápu. V tomto příběhu sama za sebe připisuji odpovědnost úředníkovi, který takto rozhodl. Toto je z mé reflexe fenoménu práce s životním příběhem vše. Touto prací jsem získala náhled na životní příběhy konkrétních lidí, zjistila jsem, jak se dá s životním příběhem pracovat a bylo přínosné zabývat se etikou odpovědnosti a pokusit se určit míru odpovědnosti každého respondenta.

Závěr

Bezdomovci jsou širokou veřejností vnímáni jako negativní jev. S bezdomovci se setkáváme většinou ve větších městech a často nám to není příjemné. Často si ale neuvědomujeme, že bychom měli být spíše empatičtí, že někteří lidé se na ulici opravdu neocitli svou vinou. To konečně vyplývá i z některých rozhovorů, s kterými jsem ve své práci pracovala. Často se člověk dobrovolně nerozhodne pro tento životní styl, ale je k němu donucen okolnostmi, či souhrou nešťastných náhod. Nikdo z nás si většinou nedokáže představit, jaký je život na ulici a s čím se bezdomovci musí potýkat. Díky své práci už si nějakou představu dokáží vytvořit, ovšem je to jen mlhavá představa, protože žít na ulici je nakonec jiné, než jak si vůbec dokážeme představit. Bezdomovectví tvoří fenomén této doby a můžeme očekávat, že tento jev z naší společnosti hned tak nezmizí, proto stojí za to se jím zabývat přímým kontaktem s bezdomovci.

Cílem výzkumného šetření bylo analyzovat životní příběhy bezdomovců a jejich změny po čase. Na základě práce s literaturou a analyzování kvalitativních dat, získaných z rozhovorů, se podařilo tyto cíle naplnit a objasnit vše potřebné, co bylo na začátku práce stanovené. Pokusila jsem se popsat důležitá témata, která se vztahují k problematice bezdomovectví. U některých respondentů byly zjištěny i významné změny, které respondenti zmínili při druhém rozhovoru, který byl opakován po pěti měsících od prvního rozhovoru. Bohužel se mi nepodařilo dopátrat všechny respondenty, protože někteří již delší dobu nedochází do azylového domu, kde došlo k prvotnímu kontaktu a jiný kontakt na sebe také neposkytli. U některých byli však zjištěny významné změny v jejich životě a také byl zaznamenán posun v jejich životním příběhu.

Ve své práci jsem se zabývala různými životními obdobími, kterými lidé bez domova prochází, také jsem popsala hlavní životní zlom, který zapříčinil jejich bezdomovectví. Nezanedbala jsem ani otázku rodiny, která je v každém životním příběhu velmi významná. Dále jsem rozebrala i otázku postoje veřejnosti na bezdomovectví a jak sami bezdomovci vnímají ostatní lidi a jejich reakce na jejich přítomnost. Bylo zjištěno, že reakce na bezdomovce nejsou pouze negativní, jak bychom většinou očekávali, někteří lidé s nimi soucítí a dají jim třeba i nějaké jídlo a popřejí zdraví. Toto je zkušenost jednoho z respondentů. Ale negativní reakce bohužel převládají nad těmi pozitivními. Tyto reakce a postoje veřejnosti k bezdomovcům jsem

popsala v kapitole Obrazy bezdomovců, kde jsou zaznamenány názory na přítomnost bezdomovců a také pohledy bezdomovců na to, jak je vnímají ostatní lidé.

Životní příběhy bývají často obsáhle, a když člověk mluví o svém životě, jistě si nevzpomene na vše, co se v jeho životě odehrálo a co mělo pro jeho život nějaký význam. Určitě jsou i témata, o kterých se špatně mluví nebo o kterých respondenti ani raději mluvit nechtějí. Takovéto téma může být například alkoholová závislost, se kterým jsem se u jednoho ze svých respondentů také setkala. Tento respondent však o svém problému dokázal bez větších problémů mluvit. I když je otázkou, zda řekl všechno, co prožíval.

Významným tématem u životních příběhů bezdomovců jsou sociální služby, konkrétně azylové domy. Často těmto lidem pomáhají v naplňování jejich základních potřeb a mohou zde využívat také sociální poradenství a trávit část svého volného času. Azylové domy hrají nebo hrály roli v příbězích všech mých respondentů, a proto jsou součástí jejich životních příběhů.

Myslím si, že moje práce může být přínosná k pochopení problematiky bezdomovectví a k seznámení se s životními příběhy lidí, kteří se ocitli na ulici. Důležitá je také otázka odpovědnosti, kterou jsem se také pokusila zodpovědět. Jakou mají jednotliví respondenti odpovědnost vůči své situaci? Zda jsou odpovědní samotní respondenti či za jejich situaci nese odpovědnost někdo jiný. To je také důležité zodpovědět. Můžeme vidět, že ne vždy jsou tito lidé sami odpovědní za svou nepříznivou životní situaci.

Seznam použité literatury

- ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, 1.vydání, Praha: Zvon České Katolické nakladatelství, 1994. 273 s. ISBN 80-7113-11-3.
- BARTÁK, M. *Bezdomovství v ČR: Zdravotní stav bezdomovců a jeho determinanty*, 1. vydání, Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 2011. 200 s ISBN 978-80-7414-441-7.
- BARTÁK, M. HNILICOVÁ, H., HORÁKOVÁ, P. *Zdravotní potřeby bezdomovců v doporučeních světové zdravotnické organizace a v realitě České republiky*, In Sociální práce. 4/2006, s. 77-82.
- BOURDIEU, P. *Teorie jednání*, 1.vydání. Praha: Nakladatelství Univerzity Karlovy
- GOFFMAN, E. *Stigma. Poznámky k problému zvládnání narušené identity*. 1. vydání, Praha: SLON, 2003. 167 s. ISBN 80-86429-21-0.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. 1. Vydání. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.
- HRADECKÝ, I. HRADECKÁ, V. *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. 1.vydání, Praha: Naděje. 1999. 107 s. ISBN 80-902292-0-4.
- HRADECKÝ, I. *Profily bezdomovství v České republice. Proč spí lidé venku a kdo jsou ti lidé*. Praha: 2005. 16 s.
- HRADECKÝ, I. *Národní zpráva o bezdomovství v České republice 2006 politická část*, Praha, 2006. 24 s.
- JONAS, H. *Princip odpovědnosti*, 1.vydání, Praha: OIKOYMENH, 1997. 318 s. ISBN 80-86005-06-2.
- JUROVATÝ, P. U člověka bez domova se zvyrazňuje deprivácia z nedostatočne uspokojených potrieb. *Sociální práce*, 2006, roč. 2006, č. 4, s. 36-39.
- KAUFMAN, J.C. *Chápající rozhovor*, 1. vydání, Praha: SLON, 2010. 151 s. ISBN 978-80-7419-033-9.
- KLAUS, B., HRONCOVÁ, J. A KOL. *Sociální patologie*, 1. vydání, Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. 325 s. ISBN 978-80-7041-896-3.
- KÚBLER-ROSSOVÁ, E. *Hovory s umírajícími*, 1. vydání, Hradec Králové: SINGNUM UNITATIS, 1992. 135 s. ISBN 80-85439-04-2.
- MAREK, J., STRNAD, A., HOTOVCOVÁ, L. *Bezdomovectví v kontextu ambulantních sociálních služeb*, 1. vydání, Praha: Portál, 2012. 195 s. ISBN 978-80-262-0090-1.

- MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi*, 1.vydání, Praha: Portál, 2005, 352 s. ISBN 80-7367-002-X.
- PRŮDKOVÁ, T., NOVOTNÝ, P. *Bezdomovectví*. 1. vydání, Praha: TRITON, 2008. 93 s. ISBN 978-80-7387-100-0.
- SCHNEIDER, J.W. *O smyslu a důležitosti životních krizí*, 1.vydání, Hranice: Fabula, 2005. 217 s. ISBN 80-86600-27-0.
- SPAEMANN, R. *Štěstí a vůle k dobru (pokus o etiku)*, 1. vydání, Praha: OIKOYMENH, 1998. 219 s. ISBN 80-86005-01-0.
- TOMEŠ, I. *Obory sociální politiky*, 1. vydání, Praha: Portál, 2011. 366 s. ISBN 978-80-7367-868-5.
- VACÍNOVÁ, M. Problematika bezdomovectví In Fleischmann, O., Helešic, B., Henzl, J., Mattioli, J., Langová, D., Trpišovská, D. Vacínová, M. Wedlichová, I. *Vybrané psychologické aspekty terénní sociální práce*. 1. vydání, Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 2006. 143 s. ISBN 80-7044-769-9.
- VÁGNEROVÁ, M., CSÉMY, L., MAREK, J. *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*, 1. vydání, Praha: Karolinum, 2013. 339 s. ISBN 978-80-246-2209-5.
- VOTOUPAL, M. *Narativní přístup v sociální práci: pomoc skrze reformulaci životních příběhů* In Sociální práce, 3/2013, s 78-87.

Internetové zdroje

- Hradecký, I. 2013. Bezdomovectví si nikdo dobrovolně nevolí [online]. [cit. 2013-21-02.]. Dostupný z www < <http://www.ceskapozice.cz/magazin/special-report/ilja-hradecky-bezdomovectvi-si-nikdo-dobrovolne-nevoli?page=0,3>>.
- Nedělníková, D. Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce [online]. [cit. 2013-07-03.]. Dostupný z www <http://projekty.osu.cz/metakor/dok/met_prirucka_tsp.pdf>.
- Government, US. Homeless Law & Legal Definition. *USlegal.com*. [Online] [Cit. 2013-07.03.]. Dostupný z www <<http://definitions.uslegal.com/h/homeless/>>.

Abstrakt

KAŠPAROVÁ, E. Práce s životními příběhy bezdomovců. České Budějovice 2014. diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra praktické teologie. Vedoucí práce M. Opatrný.

Klíčová slova: bezdomovectví, životní příběh, odpovědnost, období života, změny v životě, azylový dům.

Diplomová práce se zabývá problematikou práce s životními příběhy bezdomovců. Cílem výzkumného šetření je analýza životních příběhů bezdomovců a analýza změn v životě bezdomovců po čase. Sběr dat byl prováděn individuálními rozhovory a respondenti byli vyhledáváni v azylových domech. Analýzou získaných dat byla zjištěna různá období života lidí bez domova a jejich postoje a názory na jejich situace. Dále byly zjištěny změny, které se v jejich životě odehrály po čase pěti měsíců. Dále byla rozebírána otázka odpovědnosti u bezdomovců.

Abstrakt

Work with life stories of homeless.

Key words: Homelessness, life story, responsibility, period of life, life changes, shelter.

Diploma work deal with problems of work with life stories of homeless. The aim of the research is analysis of life stories of homeless and analysis of changes in homeless lifes after some time. The data collection was obtained by individual interview and the respondents were searching in the shelters. From the analysis was found some life periods of homelesses lifes and their attitudes and opinions on their situation. Then was found the changes, which came in their lifes after five months. Then was analyse the question of responsibility of homeless.